

Het kalf in een dier- waardige veehouderij

Hoe dan? Praktijkervaringen,
Noodzakelijke Stappen en
Beleidsaanbevelingen

Schuttelaar
& Partners

Het kalf in een dierwaardige veehouderij.

*Hoe dan? Praktijkervaringen,
Noodzakelijke Stappen en
Beleidsaanbevelingen*

Den Haag, 21 januari 2026

**The
Agency
for a
Healthy
World**

Zeestraat 84
2518 AD Den Haag

+31 70 318 44 44
info@schuttelaar.nl
www.schuttelaar.nl

Het kalf in een dierwaardige veehouderij.

Den Haag, 21 januari 2026
Marlijn Henskens en Roos Benard

In opdracht van de Dierencoalitie

Redactie en uitgave

Schuttelaar & Partners
Zeestraat 84
2518 AD Den Haag
Nederland
t +31 (0) 70 318 44 44
f +31 (0) 70 318 44 22
info@schuttelaar.nl
www.schuttelaar.nl

© 2020 Schuttelaar & Partners B.V.
Schuttelaar & Partners is onderdeel van de Healthy World Cooperation.

Inhoudsopgave

Samenvatting en leeswijzer	6
1 Inleiding	9
1 Aanleiding	9
2 De sector in cijfers	10
3 Scenario's voor het anders inrichten van de kalverketen	10
2 Onderzoeksopzet	14
1 Interviews	14
2 Documentanalyse	15
3 Dierwaardige veehouderij	17
1 Kernprincipes	17
2 Ondersteunende documenten; de Dierinhoudelijke toetsen de Quickscan	18
4 De RDA-principes in de praktijk	19
1 Positieve emotionele toestand	19
2 Natuurlijk gedrag	20
3 Goede voeding	25
4 Goede gezondheid	26
5 Goede omgeving	28
6 Erkenning van de intrinsieke waarde en de integriteit van het dier	30
7 Ter afsluiting	31
5 Toetsing AMvB Dierwaardige Veehouderij	33
1 AMvB Dierwaardige Veehouderij	33
2 Toetsing op RDA-principes	33
3 Aanpassingen voor melkvee en vleesvee	33
4 Aanpassingen voor melkvee	34
5 Aanpassingen voor kalveren	36
6 Wat ontbreekt in de AMvB?	39
6 Beoordeling van scenario's voor alternatieve kalverketen op dierwaardigheid	41
1 Scenario Thuis en Tevreden	41
2 Scenario Maximaal Integraal	41
3 Scenario Loyaal aan Lokaal	42

7	Ketenspelers aan de slag met dierwaardige kalverconcepten	44
1	Initiatieven vanuit de praktijk	44
2	Voordelen	46
3	Vergoeding en ondersteuning vanuit de keten	46
4	Opschaalbaarheid en toekomstbeeld	47
8	Conclusie en aanbevelingen voor dierwaardige kalverketens	49
1	Conclusies	49
2	Transitie van de kalversector in de huidige maatschappelijke context	51
3	Aanbevelingen	54
9	Referenties	58
	Bijlagen: Testimonials melkveehouders	61

Samenvatting en leeswijzer

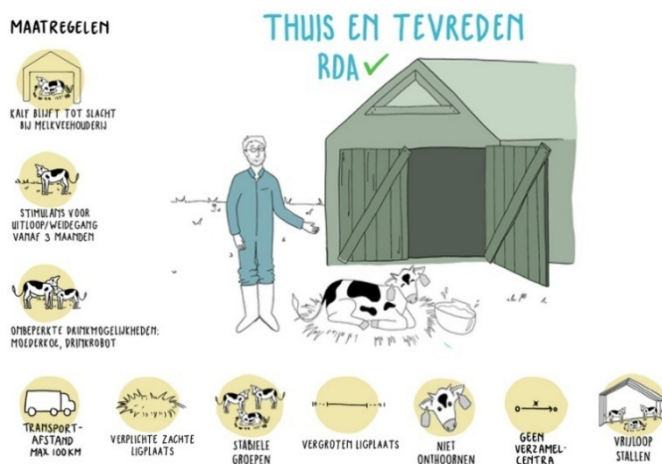
Nederland is de grootste producent van kalfsvlees in Europa, terwijl de binnenlandse consumptie relatief laag blijft. Meer dan 90% van het kalfsvlees wordt geëxporteerd. Om deze productie in stand te houden, worden jaarlijks meer dan 700.000 kalveren geïmporteerd, die vaak al na 14 dagen na de geboorte op lange transporten worden gezet. De sector kampt met structurele problemen op het gebied van dierenwelzijn, diergezondheid en milieu, terwijl de economische voordelen voor Nederland beperkt zijn.

Een Kamermeerderheid vindt de huidige omvang en werkwijze van de kalversector onhoudbaar en is van mening dat deze beter in balans moet worden gebracht met de Nederlandse melkveehouderij. Ook maatschappelijke druk, evenals de doelstellingen op het gebied van dierwaardigheid, stikstof, klimaat en de eiwittransitie, versterken de urgentie van verandering.

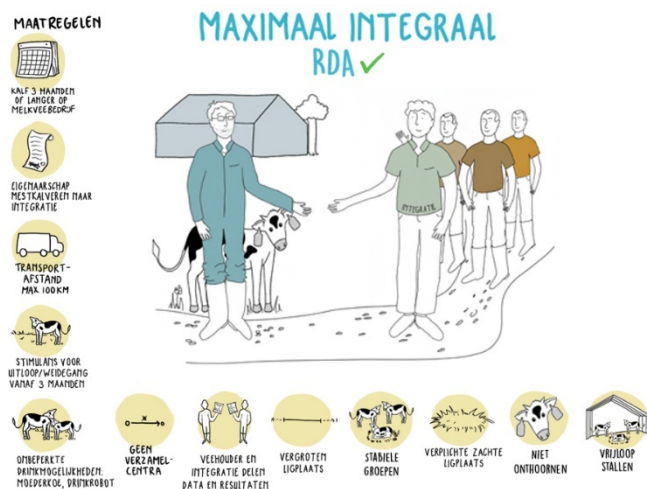
Dit rapport richt zich op routes om te komen tot een dierwaardige rundveehouderij in Nederland en bouwt voort op de scenariostudie Kalverketen die in 2021 is uitgevoerd in opdracht van het ministerie LNV. Zowel scenario's voor het anders inrichten van de kalverketen als de AMvB dierwaardige veehouderij (melkvee/kalveren) zijn getoetst aan de wetenschappelijke definitie van dierwaardigheid. Interviews met pionierende veehouders en ketenspelers geven inzicht in hoe zij in de praktijk invulling geven aan essentiële elementen van een dierwaardige manier van runderen en kalveren houden, zoals weidegang, vrijloopstallen, kalf bij koe en eigen jongveeopfok.

Dit rapport toont dat de voorliggende wetgeving (AMvB) Dierwaardige Veehouderij vooralsnog onvoldoende waarborgen biedt om in 2040 te komen tot een dierwaardige kalverhouderij. Tegelijkertijd is er een groeiende, zij het nog relatief kleine, beweging van ketenspelers en veehouders die inzetten op dierwaardige rundveehouderij. Hun inspanningen en methodieken vormen belangrijke aanknopingspunten voor het op gang brengen van een transitie in de hele sector. Het is hierbij van belang niet te denken in termen van revolutie, maar van evolutie: door bestaande initiatieven uit te breiden en verder te ontwikkelen kan de sector geleidelijk in de gewenste richting groeien: een duurzame en dierwaardige kalver- en rundveesector.

Dit rapport presenteert twee scenario's die zich richten op alternatieve ketens, in lijn met de RDA-principes voor een dierwaardige kalverhouderij. Deze scenario's bieden een stip op de horizon en kunnen als richtinggevend voor de transitie worden beschouwd. In deze scenario's kunnen dieren hun natuurlijke gedragingen vertonen, zoals exploratiegedrag, spelgedrag, foerageergedrag, evenals het geven en ontvangen van maternale zorg en zooggedrag.

In het scenario **"Thuis en tevreden, RDA V"** blijven de kalveren tot hun slachtleefijd op het melkveebedrijf, waar ze verblijven in een omgeving die hen in staat stelt hun natuurlijke gedragingen te vertonen.

In het scenario **"Maximaal integraal, RDA V"** blijven de kalveren minimaal drie maanden op het melkveebedrijf. In die tijd krijgen ze moederzorg met langzame afbouw daarvan, voor ze op transport gaan. Het verkorten van

transportafstanden en het elimineren van verzamelstations zal een positief effect hebben op de gezondheid van de kalveren.

Regie, stimulering en financiering vanuit de overheid zijn essentieel voor de bredere implementatie van deze scenario's, met als doel een dierwaardige kalversector in 2040 te realiseren. Een actieplan is hiervoor nodig, waarvoor dit rapport een reeks concrete aanbevelingen doet.

Leeswijzer

- Hoofdstuk 1 biedt een beknopte weergave van de kalversector in cijfers, evenals drie scenario's voor het herinrichten van de kalverketen.
- Hoofdstuk 2 beschrijft de onderzoeksopzet, die bestaat uit interviews en documentanalyses.
- Hoofdstuk 3 behandelt de principes van de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA)
- Hoofdstuk 4 onderzoekt in hoeverre de conventionele rundveehouderij, en specifiek de kalversector, aan deze principes voldoet. Daarnaast worden de praktijken van pionierende melkveehouders getoetst aan de RDA-normen.
- Hoofdstuk 5 toetst de AMvB Dierwaardige Veehouderij aan de RDA-normen.
- Hoofdstuk 6 toetst drie scenario's voor het herinrichten van de kalverketen aan de RDA-normen.
- Hoofdstuk 7 beschrijft initiatieven van ketenspelers in zowel de zuivel- als vleessector die gericht zijn op een dierwaardig bestaan voor kalveren.
- Hoofdstuk 8 bevat de conclusies en plaatst de resultaten in de huidige context.
- Hoofdstuk 9 biedt aanbevelingen voor beleid en de sector, die bijdragen aan de transitie naar een dierwaardige kalversector.
- In de bijlage zijn testimonia opgenomen van de melkveehouders die hebben meegedaan aan dit onderzoek.

1 Inleiding

1 Aanleiding

Er is brede politieke steun voor een transitie van de kalversector naar een duurzamer en dierwaardig systeem. Nederland is de grootste producent van kalfsvlees in Europa, terwijl de binnenlandse vraag naar kalfsvlees erg laag is. Dit leidt tot een structureel overschot aan kalfsvlees, waardoor het grootste deel naar andere landen wordt geëxporteerd. Deze overcapaciteit in de productie wordt in stand gehouden door op grote schaal kalveren te importeren. Deze kalveren worden direct na geboorte weggehaald bij de moederkoe en na 14 dagen op vaak lange transporten gezet en gehouden in wisselende groepssamenstellingen. De sector kampt met structurele problemen op het gebied van diergezondheid en dierenwelzijn (Marcato et al., 2022), evenals een hoog gebruik van antibiotica (Mallioris et al., 2024).

Een Kamermeerderheid vindt de problemen op het gebied van dierenwelzijn en milieu in de kalversector niet opwegen tegen de beperkte baten voor de Nederlandse economie. Zij wil een kalverhouderij waarvan de omvang en belangen passend zijn bij de Nederlandse melkveehouderij ([motie De Groot/Grinwis 36410-XIV-53](#)) en een einde aan de import van kalfjes ([motie Vestering, 28286-1309](#)).

Reeds in 2021 onderzocht de toenmalige minister van Landbouw welke systeemveranderingen nodig zijn in de kalversector om dierenwelzijn en diergezondheid structureel te verbeteren ([Kamerbrief 20304756](#)). De uitkomst waren drie scenario's voor het anders inrichten van de kalverketen, bijvoorbeeld door het verkorten van transportafstanden of door het opfokken van kalveren op het melkveebedrijf waar ze geboren worden ([Lysias, Schuttelaar & Partners en Rebel 2021](#)). Na dit onderzoek werd een bredere transitie aangekondigd naar een dierwaardige veehouderij. Om deze transitie vorm te geven werden zes leidende principes uitgewerkt. Via de [regeling Gezonde Kalverketen](#) heeft de overheid hier praktisch vervolg aan gegeven. Deze regeling werd in 2022 opengesteld, wat heeft geleid tot 12 pilots die nog bezig zijn.

Dit rapport onderzoekt routes voor het dierwaardig houden van kalveren in de Nederlandse veehouderij. Gebaseerd op inzichten uit de primaire sector en bestaande ketenconcepten, en aan de hand van de scenario's worden concrete stappen geïdentificeerd die bijdragen aan een toekomstbestendige en dierwaardige rundveehouderij.

2 De sector in cijfers

In 2024 telde Nederland op elk moment 3,77 miljoen runderen, waaronder 1,54 miljoen melkkoeien, bijna 1 miljoen stuks jongvee voor de melkveehouderij en meer dan 1 miljoen vleeskalveren. In totaal werden er 1,53 miljoen kalveren geslacht in 2024 (CBS, 2024), waarvan er 721.000 kalveren geïmporteerd waren uit andere landen om in Nederland op te fokken voor de kalfsvleesproductie (De Vries, 2024).

Meer dan 90 procent van het kalfsvlees dat Nederland produceert, wordt niet in Nederland geconsumeerd maar wordt geëxporteerd (Berkhout et al., 2024). Dit komt door de lage consumptie van kalfsvlees in Nederland. Volgens de Vleesnota 2023 (Dagevos et al., 2024) is de gemiddelde vleesconsumptie in Nederland 75,1 kilogram per jaar, waarvan kalfsvlees slechts 2 procent uitmaakt, tegenover 20 procent rundvlees.

De zelfvoorzieningsgraad van Nederland voor kalfs- en rundvlees toont aan dat Nederland meer dan tien keer zoveel kalfsvlees produceert als het zelf consumeert, maar voor slechts 63 procent voorziet in de eigen vraag naar rundvlees (Berkhout et al., 2024). Dit betekent dat Nederland momenteel afhankelijk is van importen om te voldoen aan de huidige rundvleesvraag. Nederland heeft in potentie voldoende runderen om zelfvoorzienend te worden in rundvleesproductie. Dit vereist echter een verschuiving van kalfsvleesproductie naar rundvleesproductie.

Daarbij moet rekening worden gehouden met de landelijke doelstelling voor de eiwittransitie, die gericht is op een verschuiving in de eiwitconsumptie naar 60% plantaardige eiwitten en 40% dierlijke eiwitten (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2024). Dit houdt in dat er in Nederland minder vlees geconsumeerd moet worden dan momenteel het geval is. Daarnaast wordt een krimp van de veestapel in Nederland verwacht, onder andere door de stikstofproblematiek. Deze ontwikkelingen zullen naar verwachting zowel de vleesproductie als de vleesconsumptie verminderen.

3 Scenario's voor het anders inrichten van de kalverketen

De scenariostudie "Kalverketen" in opdracht vanuit het Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur presenteert drie alternatieve modellen voor de toekomst van de kalversector in Nederland. De studie is bedoeld als basis voor discussie en beleidsvorming voor een

duurzamere en diervriendelijkere kalverhouderij ([Lysias, Schuttelaar & Partners en Rebel 2021](#)).

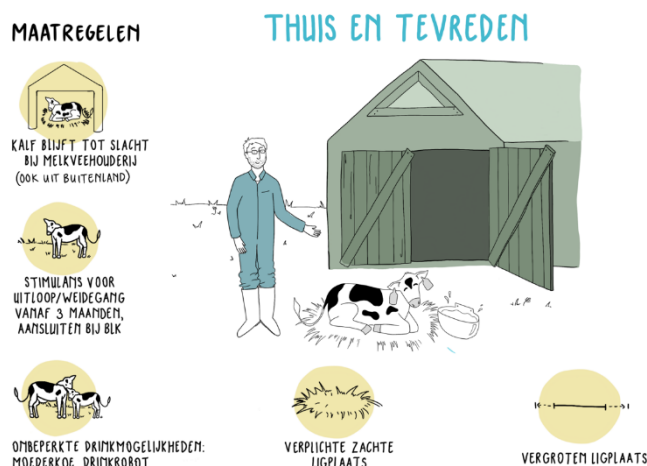
De drie scenario's bevatten maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van diergezondheid en dierenwelzijn, zoals:

- Verbeterde (regionale) samenwerking tussen melkveehouder en kalverhouder.
- Later (of geen) transport, wat bijdraagt aan een sterker en gezonder kalf.
- Beperking van contacten tussen verschillende koppels kalveren.
- Betere welzijnsomstandigheden, zoals zachte en grotere ligplaatsen.

Deze maatregelen kunnen leiden tot een significante afname van ziektecijfers, antibioticaresistente bacteriën, milieudruk en kalversterfte, en een structurele verbetering van het dierenwelzijn.

Hieronder wordt een beknopte weergave van de scenario's gegeven.

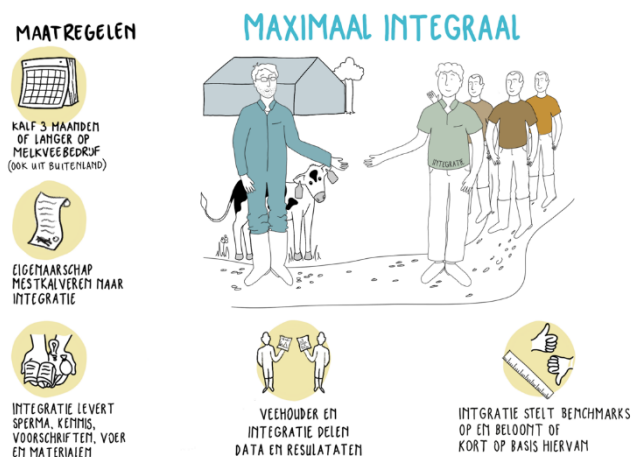
Scenario 1: Thuis en Tevreden

Figuur 1. Scenario “Thuis en Tevreden” uit Scenariostudie kalverketen (2021)

- Kalveren blijven hun hele leven op een melkveebedrijf, zowel Nederlandse als buitenlandse kalveren.
- Verbeterde welzijnsmaatregelen, zoals drinkmogelijkheden naar behoefte, stimulans voor weidegang, grotere ligplaatsen en maximaal vier uur transport naar het slachthuis.

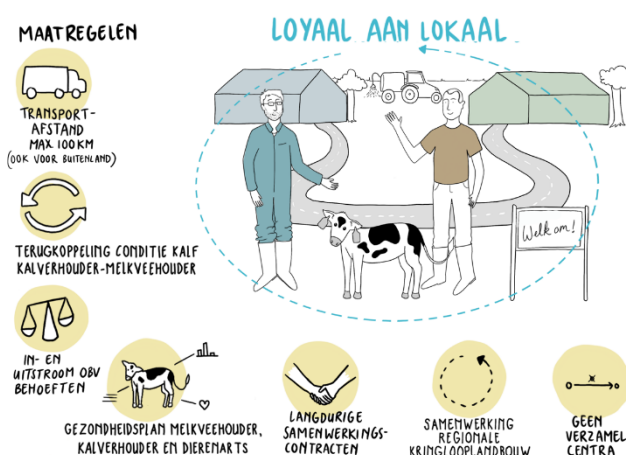
Scenario 2: Maximaal Integraal

Figuur 2. Scenario “Maximaal Integraal” uit Scenariostudie kalverketen (2021)

- Kalveren worden pas vanaf drie maanden op transport naar kalverhouders gestuurd.
- Melkveehouders sluiten overeenkomsten met integraties die eigenaarschap overnemen en zorgdragen voor kennis en voer.
- Integraties koppelen terug over de conditie van het kalf en korten of belonen hierop.

Scenario 3: Loyaal aan lokaal

Figuur 3. Scenario “Loyaal aan Lokaal” uit Scenariostudie kalverketen (2021)

- Regionale korte kalverketen met een maximale transportafstand van 100 kilometer.
- Direct transport zonder tussenkomst van verzamelcentra.

- 1-op-1 relatie tussen melkveehouder en kalverhouder met gezamenlijke gezondheidsplannen.

In hoofdstuk 6 worden deze scenario's beoordeeld op dierwaardigheid.

2 Onderzoeksoopzet

Dit rapport richt zich op routes om te komen tot een dierwaardige rundveehouderij in Nederland. Hiervoor zijn verschillende huisvestingssystemen en scenario's getoetst aan de wetenschappelijke definitie van dierwaardigheid en zijn interviews afgenomen met melkveehouders en ketenpartijen die (gedeeltelijk) werken volgens de modellen uit het vorige hoofdstuk.

1 Interviews

De melkveehouders zijn geselecteerd op basis van hun ervaring met elementen van dierwaardige veehouderij. Zo hebben zij ervaring met het houden van kalveren bij de moederkoeien, het toepassen van pleegmoeders voor kalveren, en het vermijden van schadelijke ingrepen zoals onthoornen.

De volgende melkveehouders zijn geïnterviewd:

- **Durk Oosterhof, Obio:** Biodynamische melkveehouder met ervaring in het houden van kalveren bij de koe.
- **Kim Beekhof, Boerderij Beekhof:** Gangbare melkveehouder met ervaring in het houden van kalveren en vleesverwerking.
- **Gerjo en Jara, Boerderij Ruimzicht:** Biodynamische melkveehouders met ervaring in natuurlijke rundveehouderij.
- **John Arink, Ekoboerderij Arink:** Biodynamische melkveehouder, gespecialiseerd in extensieve melkveehouderij en pleegmoederschap voor vrouwelijke kalveren.
- **Poppe Braam, Did It Organic:** Opfokker van biologische en biodynamische kalveren in natuurgebieden.

De ketenspelers zijn geselecteerd omdat zij onderdeel (vaak initiator) zijn van alternatieve kalverketenconcepten in vlees- of zuivelsector.

De volgende ketenspelers zijn geïnterviewd:

- **Demeter:** Het internationale kwaliteitskeurmerk voor biodynamische landbouw en voeding.
- **De Groene Weg:** Marktleider in de biologische vleessector in Nederland.
- **Kalverliefde:** Zuivelmerk dat biologische melkproducten aanbiedt van koeien die hun kalveren langer bij zich houden dan gebruikelijk houden.

- **De Natuurweide:** Vereniging voor biologische melkveehouders in Nederland
- **Odin:** Biologische supermarktketen, inclusief groothandel
- **Van Loon Group:** Marktleider in vlees- en convenienceproducten in de Benelux.
- **Zuiver Zuivel:** Zuivelmerk dat biodynamische melkproducten aanbiedt van koeien die hun kalveren langer dan gebruikelijk bij de moeder houden.

De interviews werden geleid op basis van een gestandaardiseerd vragenprotocol, gericht op het verkrijgen van gedetailleerde informatie over de implementatie van dierwaardige rundveehouderij en de uitdagingen die melkveehouders en ketenspelers hierbij ervaren.

Ter aanvulling is de openbare informatie over de uitkomsten van de pilots, gefinancierd met de regeling Gezonde Kalverketen, meegenomen. Ook zijn er gesprekken gevoerd met melkveehouders die wel willen, maar nog niet kunnen deelnemen.

2 Documentanalyse

De concept AMvB Dierwaardige Veehouderij en de scenario's zijn getoetst op dierwaardigheid aan de hand van de zes leidende principes van de RDA voor een dierwaardige veehouderij. De analyse leverde zowel kwantitatieve als kwalitatieve inzichten op over de effectiviteit van bestaande dierwaardige systemen en de obstakels die rundveehouders tegenkomen bij het opschalen van deze praktijken.

Gebruikte documenten zijn onder andere:

- **Zienswijze “Dierwaardige Veehouderij”** (Raad voor Dierenaangelegenheden, 2021)
- **Quickscan voor Dierwaardige Veehouderij** (Rodenburg et al., 2022), die inzicht biedt in de toepassing van de RDA-principes voor rundvee.
- **Dierinhoudelijke Toets** (de Boer et al., 2023), die een diepgaande analyse biedt van de fysieke huisvestingsvereisten en de impact van diergerichte ontwerpen op het welzijn van dieren.
- **EFSA Welfare of calves** (EFSA et al., 2023)
- **EFSA Welfare of dairy cows** (EFSA, 2023b)
- **Interviewverslagen en casestudies** van boeren die innovatieve en diervriendelijke praktijken toepassen, en andere vormen vinden ter vervanging van de traditionele kalverhouderij.

- [Conceptregeling AMvB dierwaardige veehouderij](#)
- [Nota van toelichting AMvB Dierwaardige Veehouderij](#)

Beperkingen van dit onderzoek

De interviews zijn voornamelijk afgenomen bij melkveehouders en ketenspelers die werken met elementen van dierwaardige rundveehouderij, en vertegenwoordigen niet de gehele rundveesector. Interviews zijn een kwalitatieve onderzoeksmethode, waardoor de bevindingen afhankelijk zijn van de persoonlijke ervaringen van de melkveehouders. Er kunnen variaties zijn in de uitvoering van diergerichte praktijken, afhankelijk van het type boerderij en de beschikbare middelen.

3 Dierwaardige veehouderij

1 Kernprincipes

Een systeem dat het welzijn van dieren waarborgt, is gebaseerd op zes kernprincipes, opgesteld door de Raad voor Dieraangelegenheden in 2021. Deze principes vormen de basis voor een veehouderij die rekening houdt met de fysieke en de emotionele behoeften van dieren:

1. **Erkenning van de intrinsieke waarde en de integriteit van het dier:** Dit principe gaat over het respecteren van het dier als een wezen met gevoel. Dit betekent dat fysieke ingrepen, zoals het couperen van staarten of onthoorning, vermeden moeten worden, en dat de dieren niet gemanipuleerd mogen worden via genetische aanpassingen die hun welzijn schaden.
2. **Goede voeding:** Dieren moeten toegang hebben tot voldoende en kwalitatief hoogwaardig voer en water. Dit betekent dat het voersysteem moet worden afgestemd op de natuurlijke voedingsbehoeften van het dier, bijvoorbeeld door variatie in het dieet aan te bieden en rekening te houden met hun natuurlijke foerageer- of zooggedrag.
3. **Goede omgeving:** Het dier moet zich bevinden in een veilige, comfortabele en gezonde omgeving. Dit betekent dat het huisvestingssysteem voldoende ruimte biedt voor het dier om zich te bewegen, rust te nemen en natuurlijke gedragingen te vertonen. Het moet ook voldoende bescherming bieden tegen extreme weersomstandigheden en zorgen voor een goede luchtkwaliteit en temperatuur.
4. **Goede gezondheid:** De gezondheid van de dieren moet actief worden gewaarborgd door preventieve maatregelen en het tijdig behandelen van ziektes en verwondingen. Het veehouderijsysteem moet gericht zijn op het voorkomen van veelvoorkomende gezondheidsproblemen, zoals klauwproblemen of mastitis, door middel van goed management en het aanbieden van de juiste zorg.
5. **Natuurlijk gedrag:** Het systeem moet het dier in staat stellen zijn natuurlijke gedragingen te vertonen. Dit houdt in dat de dieren voldoende mogelijkheden moeten hebben om te rusten, sociaal gedrag te vertonen, voedsel te zoeken, te bewegen, en hun omgeving te verkennen. De afwezigheid van deze mogelijkheden kan leiden tot gedragsstoornissen, zoals stereotypieën of agressief gedrag.
6. **Positieve emotionele toestand:** Dit principe benadrukt dat het welzijn van een dier niet alleen gaat om fysieke gezondheid, maar ook

om de emotionele toestand. Het dier moet zich in een omgeving bevinden die het in staat stelt zich goed te voelen, wat voortkomt uit het vervullen van de bovengenoemde vijf principes. Het doel is een emotionele toestand die het dier als overwegend positief ervaart, wat bijdraagt aan een leven dat het waard is om geleefd te worden.

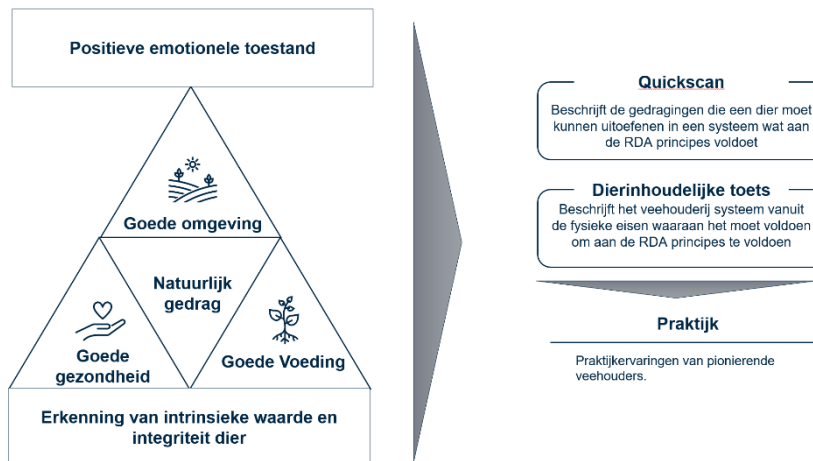
Deze principes dragen bij aan een systeem waarin het dierenwelzijn zowel fysiek als emotioneel optimaal is, door aandacht te besteden aan belangrijke aspecten zoals natuurlijke gedragingen, sociaal gedrag, goede gezondheid en voeding.

2 Ondersteunende documenten; de Dierinhoudelijke toets en de Quickscan

De zes leidende principes van de Raad voor Dieraangelegenheden (RDA) vormen het fundament van een dierwaardige veehouderij. Twee belangrijke documenten ondersteunen deze visie: de Dierinhoudelijke Toets en de Quickscan voor Dierwaardige Veehouderij. Beide vertalen de abstracte principes van de RDA naar concrete en praktisch toepasbare richtlijnen, specifiek gericht op onder andere de kalver- en melkveehouderij. Ze vormen daarmee een essentieel kompas in de transitie naar een meer diergericht en toekomstbestendig veehouderijsysteem.

De Quickscan richt zich op de specifieke gedragsbehoeften van landbouwhuisdieren en biedt een overzicht van hoe huisvestingssystemen kunnen worden aangepast om te voldoen aan de RDA-principes (Rodenburg et al., 2022). De Dierinhoudelijke Toets biedt gedetailleerdere informatie over de fysieke eisen van huisvestingssystemen en de impact van verschillende ontwerpelementen op het welzijn van de dieren (de Boer et al., 2023).

4 De RDA-principes in de praktijk

Figuur 4. Hoofdstukopbouw: van RDA-principes naar praktijk

In dit hoofdstuk worden de zes principes toegepast op de rundveehouderij, met een focus op kalveren en jong rund (zie kader). Per principe worden eerst de richtlijnen uit de Quickscan en de Dierinhoudelijke Toets beschreven en aangevuld met literatuur. Vervolgens wordt beschreven hoe de geïnterviewde melkveehouders hier in de praktijk invulling aan geven. Dit proces is weergegeven in Figuur 4.

Kalf of jong rund?

De Europese wetgeving bepaalt dat vlees van een dier tot 8 maanden kalfsvlees mag heten. Vlees van dieren tussen de 8 en 12 maanden noemen we in Nederland rosé kalfsvlees, in andere landen heet dit jong rundvlees. In Nederland wordt de term jong rund gehanteerd voor runderen van 12 tot 24 maanden (RVO, 2019; SBK, 2021).

1 Positieve emotionele toestand

Invulling vanuit de Quickscan en Dierinhoudelijke Toets

Het creëren van een positieve emotionele toestand is het einddoel van de RDA-principes. Het welzijn van koeien en kalveren is niet alleen afhankelijk van hun fysieke gezondheid, maar ook van hun emotionele welzijn. Dit kan alleen worden bereikt wanneer de bovengenoemde principes effectief

worden nageleefd. Voor runderen en kalveren betekent dit dat ze in een omgeving verblijven die hun fysieke en emotionele welzijn ondersteunt, met voldoende ruimte, geschikte voeding en de mogelijkheid om sociaal gedrag te vertonen. In de huidige systemen wordt er vaak nog onvoldoende aandacht besteed aan het emotionele welzijn van dieren, wat kan leiden tot verhoogde stress, angst en gedragsproblemen.

Evaringen vanuit de praktijk van pionierende veehouders

De geïnterviewde melkveehouders geven aan veel waarde te hechten aan het herkennen van positieve signalen bij hun dieren. Ze beschrijven hun dieren als 'tevreden', 'rustig', of 'in balans'. Zij benoemen daarbij het spelgedrag bij kalveren als indicator van welzijn, net als het zien van herkauwende koeien in het veld, liggend in de zon of actief in de groep. Het houden van dieren in familiegroepen of het laten opgroeien van kalveren bij de moeder draagt volgens hen zichtbaar bij aan een gevoel van rust en veiligheid binnen de kudde. Voor alle melkveehouders vormt het welzijn van de koeien, geworteld in hun emotionele balans en veilige omgeving, het fundament voor een duurzame en harmonieuze melkveehouderij, waarbij de zorg voor de dieren hand in hand gaat met een respectvolle en zorgvuldige omgang met de natuur.

2 Natuurlijk gedrag

Zowel in de Quickscan als in de Dierinhoudelijke Toets speelt de mogelijkheid tot het vertonen van natuurlijk gedrag een belangrijke rol bij de beoordeling van de fysieke leefomgeving. Daarom worden in deze paragraaf bepaalde onderdelen van het huisvestingssysteem besproken.

Invulling vanuit de Quickscan en Dierinhoudelijke Toets

Het bevorderen van natuurlijk gedrag is een kernprincipe van dierwaardige veehouderij. Dit betekent in ieder geval dat runderen, inclusief kalveren, voldoende mogelijkheden moeten hebben om sociaal gedrag te vertonen (in stabiele groepen) en fysiek actief te zijn (zoals bewegen, spelen en grazen). Runderen zijn groepsdieren met sterke sociale banden en familiestructuren. Van nature leven runderen in groepen van ongeveer 40 dieren van beide geslachten en verschillende leeftijden (Bouissou et al., 2001).

Familiegroepen

Een belangrijke gedragsbehoefte die kalf en koe beide hebben is moederzorg en moedergedrag (von Keyserlingk & Weary, 2007). Dit begint al voor de geboorte. Koeien hebben op dit moment de behoefte zich af te zonderen van de groep en een geschikte plek te vinden om te werpen. Hierna heeft de moeder het instinct om voor haar kalf te zorgen. De moeder-kalf band wordt de eerste uren al opgebouwd en zorgt voor binding en herkenning. Het kalf heeft in de eerste dagen behoefte aan de mogelijkheid om te schuilen en het heeft een sterke behoefte aan moederzorg.

Voor kalveren is het belangrijk dat zij niet geïsoleerd worden, maar in stabiele familiegroepen kunnen verblijven, bij hun moeder kunnen zogen en voldoende ruimte hebben om hun sociale interactiebehoeften te vervullen. Daarnaast moeten ze de mogelijkheid krijgen om te spelen en zich fysiek te ontwikkelen in een omgeving die hun natuurlijke gedragingen ondersteunt. In conventionele houderijsystemen worden kalveren vaak snel na de geboorte bij de moederkoe weggehaald en de eerste 14 dagen gehouden in eenlingboxen. In deze boxen kunnen ze vaak wel een soortgenoot zien en aanraken, maar de dieren kunnen geen spelgedrag vertonen en ontvangen geen moederzorg.

Ook voor kalveren betekent een goede omgeving dat ze in een groep moeten kunnen verblijven, bij voorkeur in stabiele familiegroepen, waar ze voldoende ruimte hebben om hun sociale interactiebehoeften te vervullen en te spelen, wat de ontwikkeling van hun sociale vaardigheden bevordert.

Weidegang

De meest natuurlijke omgeving voor een rund is buiten, dit geldt voor zowel koeien als kalveren. Weidegang biedt niet alleen goede voeding, maar ook zachte en onbeperkte ligplekken, waardoor runderen gemakkelijk in een comfortabele positie kunnen liggen en zonder moeite kunnen opstaan. Een buitengebied met weidegang biedt zowel kalf als koe ook ruimte voor groeps- en speelgedrag, doordat er ruimte beschikbaar is en de ondergrond zeer geschikt is. Deze gedragingen dragen bij aan een positieve emotionele en fysieke gezondheid van de dieren. Ook is het voor hun welzijn van belang dat ze hun groepsgenoten kunnen ontwijken en zo ongewenste interacties.

Alle runderen moeten in staat zijn hun natuurlijke eet- en foerageergedrag te vertonen. Wanneer runderen kunnen grazen wordt voldaan aan een aantal belangrijke gedragsbehoefte van koeien en kalveren (Rodenburg et al., 2022). Zo zijn runderen zeer gemotiveerd om te foerageren en voedsel te zoeken, weidegang voorziet in de behoeftes hieraan (EFSA, 2023b; Smid et al., 2020). Ook het kunnen eten van aanwezige bomen en struiken, draagt bij aan hun behoefte om te kiezen en te ontdekken (Rodenburg et al., 2022).

Voor een dierwaardige veehouderij is het daarom essentieel dat rundvee, inclusief kalveren, toegang hebben tot weides, natuurgebieden of op zijn minst een buitenuitloop, om zo hun natuurlijke eetgewoonten te kunnen uitoefenen. Dit bevordert niet alleen hun gezondheid, maar draagt ook bij aan hun welzijn door de bevrediging van hun natuurlijke gedragingen.

In de conventionele kalverhouderij is er van weidegang of uitloop bijna geen sprake. De dieren staan vaak op een harde en gladde ondergrond en kunnen hun natuurlijke gedragsbehoefte niet uitoefenen, wat ongerief veroorzaakt (EFSA et al., 2023; Greef, 2021). Van het vrouwelijk jongvee onder 1 jaar dat bestemd is voor de melkveehouderij ontvangt 33 procent weidegang. Van de volwassen melkkoeien heeft 80,1 procent (gedeeltelijk) toegang tot weidegang.

Kortom, weidegang, weiden in natuurgebieden en staluitlopen zijn van groot belang, omdat ze voorzien in veel van de behoeften die de dieren van nature hebben, zoals beschreven in de Quicksan (Rodenburg et al., 2022) en de Dierinhoudelijke Toets (de Boer et al., 2023). Wel hoort het buitengebied zo te zijn ingericht dat er de mogelijkheid is tot thermoregulatie, bijvoorbeeld door te kunnen kiezen voor schaduw of een waterplas bij warm weer.

Pot- en Vrijloopstallen

In veel melkveehouderijsystemen worden koeien wel in groepen gehouden, maar vaak met beperkte ruimte en zonder de mogelijkheid om hun natuurlijke gedrag voldoende te vertonen. De Quicksan pleit (naast weidegang) voor het aanbieden van verrijkingsmaterialen en het creëren van verschillende functionele gebieden in de stallen. Dit biedt de dieren niet alleen meer ruimte, maar ook stimulatie om hun natuurlijke gedragingen te vertonen, zoals speels gedrag, sociaal gedrag of het vertonen van partusgedrag.

Wanneer runderen niet buiten (kunnen) lopen staan ze op stal. Een systeem dat voorziet in veel gedragsbehoeftes van runderen is het vrijloopstalsysteem. In een vrijloopstal worden lig- en loopgedeeltes gecombineerd, waardoor er geen ligboxen aanwezig zijn (Wageningen UR, 2013). Binnen dit type stal zijn er verschillende varianten, zoals een potstal of een hellingstal.

Deze stallen bieden aanzienlijke voordelen voor het welzijn van runderen. Runderen kunnen zich vrijer bewegen, wat resulteert in een betere gezondheid en een lagere kans op gewrichtsproblemen en kreupelheid, die vaak voorkomen in de beperkte ruimte van ligboxstallen (EFSA, 2023b). Studies tonen aan dat het gebrek aan voldoende ruimte in traditionele ligboxenstallen negatieve gevolgen heeft voor de mobiliteit van de dieren (Frankena et al., 2009; Rutherford et al., 2009) en hun rustgedrag (Fregonesi et al., 2007).

Bij vrijloopstallen zijn er gezondheidsrisico's wanneer de dieren niet genoeg ruimte hebben (4,5 m² in plaats van 9 m²). Dit kan ertoe leiden dat de dieren viezer worden (Fregonesi & Leaver, 2002) en er een verhoogd risico op uieraandoeningen ontstaat doordat het bodemsubstraat niet schoon is (Fregonesi & Leaver, 2001).

Voor het welzijn van melkvee raadt de EFSA aan om in minimaal 9 m² per rund te voorzien in de stal (EFSA, 2023a). In de huidige Nederlandse eisen is geen minimale oppervlakte opgenomen voor de gangbare melkveehouderij, voor biologische runderen geldt 6 m² per melkkoe (*Huisvesting en weidegang*, z.d.).

Uit onderzoek blijkt dat wanneer kalveren 1.8 m² per dier tot hun beschikking hebben in groepshuisvesting, ze maar 10 procent van hun speelgedrag uitoefenen. Voor kalveren in groepshuisvesting concludeert de EFSA dan ook dat minimaal 20 m² per kalf nodig is om hun volledige speelgedragsbehoefte te kunnen vervullen. Ook concludeert de EFSA dat wanneer kalveren in groepshuisvesting 3m² per dier aan ruimte hebben ze 15 procent van hun speelgedrag vertonen en ze meer ontspannen rust en synchronisatie in rustgedrag laten zien, wat het welzijn ten goede komt. (EFSA et al., 2023) De EFSA geeft dan ook aan dat 3 m² het absolute minimum is.

Omdat deze stalsystemen geen ligboxen bevatten, kunnen de dieren zelf kiezen waar ze willen liggen, net zoals ze dat op de weide zouden doen. De ondergrond is bedekt met stro, wat zorgt voor een zachte en droge ondergrond, zodat opstaan en liggen gemakkelijk gaat. De dieren hebben

voldoende ruimte voor natuurlijk speelgedrag, maar ook om elkaar te vermijden of een koele of warmere plek te zoeken, waardoor ze hun thermisch comfort zelf kunnen reguleren (Galama, 2011).

Een ander bijkomend voordeel van pot- en vrijloopstallen is dat ze zorgen voor de productie van ruwe mest, oftewel stromest. Door de vermenging van mest en urine met het stro ontstaat er een zeer voedzame meststof voor het land. Deze mest stimuleert het bodemleven en voegt veel organische stof toe, wat de bodemkwaliteit aanzienlijk verbetert (Bokhorst, 2008).

Naast de voordelen voor dierenwelzijn, kunnen deze stalsystemen ook economische voordelen bieden. Melkveehouders die overstappen op vrijloop- of potstallen kunnen lagere veterinaire kosten ervaren, doordat de dieren gezonder zijn door meer beweging en ruimte (Popescu et al., 2014).

Seksueel gedrag

Seksueel gedrag behoort ook tot de natuurlijke gedragsbehoeftes van runderen. Wanneer een koe vruchtbaar is zal een stier haar dekken. Ook koeien bestijgen elkaar, dit is een vorm van dominant gedrag. Het is belangrijk dat dieren ongewenst seksueel gedrag kunnen mijden. Uit de literatuur is nog niet gebleken dat het niet kunnen vertonen van seksueel gedrag (natuurlijke dekking) leidt tot een negatieve emotionele toestand. Het is mogelijk, maar daarvoor is meer onderzoek nodig.

Ervaringen vanuit de praktijk van pionierende veehouders

De geïnterviewde melkveehouders hebben gemeen dat zij zo veel mogelijk weidegang of buitenlopen in een natuurgebied als uitgangspunt nemen. Zij geven aan niets mooier te vinden dan een weiland vol grazende en herkauwende, tevreden dieren.

Wel geven zij hier op verschillende manieren invulling aan. Zo lopen de jonge runderen van Dit It Organics vanaf zes of zeven maanden oud permanent in een natuurgebied waar ze bijdragen aan het ecologische natuurbeheer van het gebied, en tegelijk volwassen worden in een natuurlijke omgeving die genoeg verrijking en beschutting geeft. Ook staan de dieren in een stabiele en veilige groep, wat tegelijk bijdraagt aan de natuurlijke behoeftes van de dieren. Op de andere deelnemende veehouderijen staan de koeien in een klassieke ligboxenstal of een

vrijloopstal en hebben ze vanuit deze stallen toegang tot de weides rondom de boerderij voor maximale weidegang.

Het houden van kalveren bij de koe gebeurt op verschillende manieren. Zo houdt Boerderij Obio de kalfjes bij de koe in een traditionele ligboxenstal, houdt Boerderij Ruimzicht de kalfjes bij de koe in een vrijloopstal, en maakt Ekoboerderij Arink gebruik van pleegkoeien. Bij pleegmoederschap krijgt het kalf de melk en moederzorg die het nodig heeft, maar de biologische moeder kan haar maternale gedrag nog steeds niet bevredigen.

De melkveehouders laten zien dat het houden van kalveren in familiegroepen in de praktijk mogelijk is, met verschillende stalsystemen. Wel geven zij aan dat dit veel vakmanschap en toewijding van de veehouder vraagt en dat een extensieve bedrijfsvoering met voldoende weides randvoorwaardelijk is. Het langdurig houden van kalveren bij de koe vereist wilskracht, geloof in de haalbaarheid en kennis, aldus de melkveehouders.

3 Goede voeding

Invulling vanuit de Quickscan en Dierinhoudelijke Toets

Kalveren moeten altijd toegang hebben tot voedszaam voer van goede kwaliteit en schoon drinkwater. De Quickscan benadrukt dat het voersysteem in lijn moet zijn met de fysiologische behoeften van de dieren. Dit is niet alleen essentieel voor hun groei en productie, maar ook voor hun welzijn.

Kalveren hebben als ze jong zijn specifieke voer- en zoogbehoeften. Zo zijn kalveren in hun eerste maanden zeer gemotiveerd om te zogen bij hun moeder. Kalveren doen dit van nature tussen de 4 en 10 keer per dag (Miller-Cushon & DeVries, 2015). Vanaf een leeftijd van twee weken beginnen kalveren met het eten van ruwvoer. Dit is essentieel voor de pensontwikkeling en het voorkomen van abnormaal gedrag (PV et al., 2001). Een natuurlijke drinkhouding en het zogen bij de koe zijn essentieel voor de gezondheid en het welzijn van het kalf volgens Ferwerda-van Zonneveld et al. (2017). Zuigen is meer dan voedselopname: het activeert de spijsvertering, verlaagt stress, bevordert slaap en stimuleert de kaakspieren. Zogen versterkt bovendien de moeder-kalf binding, bevordert oxytocine-afgifte en ondersteunt melkproductie en kalvergroeï. Drinken uit (speen)emmers of automaten mist deze voordelen, verstoort de zuigreflex

en leidt tot minder optimale opname van voedingsstoffen zoals immunoglobulinen uit biest (Ferwerda-van Zonneveld et al., 2017).

Ervaringen vanuit de praktijk van pionierende veehouders

Op een aantal veehouderijen leven de kalveren in familiegroepen en kunnen zij drinken bij de moederkoe. Voor de melkveehouder betekent dit dat er in de eerste maanden minder melk overblijft voor de verkoop. Tegelijkertijd levert het de melkveehouder tijd op, omdat de moeder de volledige zorg voor het kalf overneemt. Melkveehouders geven ook aan dat de kalveren en koeien gezonder zijn en minder gezondheidsproblemen hebben. Doordat de kalfjes in een familiegroep opgroeien, hebben ze naast hun moeder vaak ook leeftijdsgenootjes om mee te spelen en te stoeien. Dit heeft eveneens een positieve invloed op de dieren.

4 Goede gezondheid

Invulling vanuit de Quickscan, de EFSA en Dierinhoudelijke Toets

Een belangrijk aspect van dierenwelzijn is het waarborgen van de gezondheid van de dieren door middel van preventieve maatregelen tegen ziekten, het tijdig behandelen van verwondingen en het bieden van de juiste medische zorg.

De Quickscan en de Dierinhoudelijke Toets wijzen erop dat veelvoorkomende gezondheidsproblemen, zoals mastitis, klauwproblemen, maagdarmproblemen en luchtwegaandoeningen, vaak het gevolg zijn van ongeschikte huisvesting of een gebrek aan preventief management. In de huidige systemen wordt gezondheidszorg vaak beperkt tot curatieve maatregelen, zoals het behandelen van ziekten, terwijl voor preventie juist beter management en het herontwerpen van huisvestingssystemen nodig zijn. Voor runderen betekent dit dat hun omgeving zo moet worden aangepast dat gezondheidsproblemen, zoals maagzweren en longvliesontstekingen, proactief worden voorkomen door het verbeteren van de huisvesting, de bewegingsvrijheid en het dieet.

Het Welfare of calves rapport van de EFSA (EFSA et al., 2023) onderstreept dat voor kalveren de gezondheidszorg verder gaat dan alleen curatieve behandeling. Het creëren van een gezonde en hygiënische omgeving, waarin de kalveren moederzorg ontvangen, kunnen rusten, bewegen en hun natuurlijke gedragingen kunnen vertonen, vermindert het risico op infecties en andere gezondheidsproblemen. Dit helpt niet alleen om het antibioticagebruik te verminderen, maar ook om de sterfte onder

kalveren te verlagen. Volgens EFSA is het essentieel dat kalveren voldoende ruimte hebben, waarbij zoals al eerder genoemd een minimale oppervlakte van 3 m² per kalf wordt aanbevolen. Dit biedt kalveren de vrijheid om zich op een natuurlijke manier te bewegen, wat zowel hun lichamelijke gezondheid als hun welzijn bevordert.

Daarnaast speelt voeding een cruciale rol in het voorkomen van gezondheidsproblemen bij jonge dieren. Het immuunsysteem van jonge kalveren is nog niet volledig ontwikkeld, waardoor ze extra kwetsbaar zijn voor ziekten. Het dieet van kalveren moet niet alleen voorzien in de noodzakelijke voedingsstoffen, maar ook helpen bloedarmoede te voorkomen omdat dit hen extra kwetsbaar maakt voor infecties. EFSA adviseert een dieet dat rijk is aan vezels, waarbij een minimum van 40-50% onoplosbare vezels in het voer wordt aanbevolen. Dit ondersteunt niet alleen een gezonde spijsvertering, maar helpt ook de ontwikkeling van de pens en voorkomt maagzweren.

Wat betreft de huisvesting wordt er in het EFSA-rapport benadrukt dat de vloeren geschikt moeten zijn voor het loop- en beweegcomfort van de kalveren. Het gebruik van zachte, deformeerbare vloeren, zoals rubberen of zachte kunststof vloeren, wordt aangeraden om gewrichtsproblemen en ongemak te voorkomen. Deze vloeren helpen kalveren tijdens hun beweging en dragen bij aan het behoud van hun fysieke gezondheid.

Voor de ligplaatsen wordt echter specifiek aanbevolen dat deze voorzien zijn van diep strooisel of andere echt zachte materialen. Dit zorgt ervoor dat kalveren in een droge, comfortabele omgeving kunnen rusten en voorkomt verwondingen of ongemak tijdens het liggen. De keuze voor een zacht, ingestrooid ligbed is essentieel voor het welzijn van de kalveren, aangezien het hen in staat stelt om op een natuurlijke manier te rusten.

Deze aanpassingen dragen bij aan de fysieke gezondheid van de kalveren en ondersteunen hun welzijn op de lange termijn. Het is belangrijk om te benadrukken dat het comfort van de vloeren en ligbedden verschillende functies vervult en beide essentieel zijn voor het algehele welzijn van de kalveren.

Door deze inzichten uit de Quicksan, de Dierinhoudelijke Toets en het EFSA-rapport te combineren, ontstaat een holistische en onderbouwde benadering van het dierenwelzijn. Het creëren van een omgeving die voldoet aan de ruimtebehoeften, dieetvereisten en comfortbehoeften van kalveren vermindert niet alleen gezondheidsproblemen, maar bevordert ook een proactieve benadering van ziektepreventie. Dit zorgt ervoor dat

de zorg voor kalveren niet slechts reactief is, maar gericht is op het voorkomen van problemen voordat ze zich voordoen.

Ervaringen vanuit de praktijk van pionierende veehouders

De geïnterviewde melkveehouders nemen diverse maatregelen om de gezondheid van hun dieren te waarborgen, met nadruk op preventie en het bevorderen van natuurlijk gedrag. Ze vermijden waar mogelijk medische ingrepen en gebruiken alleen medicatie wanneer dit strikt noodzakelijk is. Ze gebruiken geen, of zo weinig mogelijk antibiotica. Ook wordt er veel aandacht besteed aan het verbeteren van de huisvesting om gezondheidsproblemen te voorkomen, zoals mastitis en kreupelheid. Ze zorgen ervoor dat hun dieren voldoende ruimte hebben om hun natuurlijke gedragingen te vertonen, zoals grazen, spelen en socialiseren. Het uitoefenen van soorteigen gedrag zorgt voor een positieve gemoedstoestand, wat weer bijdraagt aan een betere gezondheid. Spelen stimuleert spierontwikkeling en vermindert stress, waardoor ze gezonder en weerbaarder blijven. De kalveren krijgen voldoende tijd om bij hun moeder blijven, wat aantoonbaar zorgt voor een betere gezondheid en een verminderd risico op infecties door de overgedragen immuniteit via de moeder (Beaver et al., 2019; van Zyl et al., 2025).

Omdat de kalveren vaak op het melkveebedrijf blijven tot ze geslacht worden, vindt er geen vervoer plaats zoals bij kalveren die via een verzamelstation naar de gangbare kalverhouderij gaan. De dieren blijven in stabiele groepen met kuddegenoten en komen dus ook niet in aanraking met pathogenen van andere bedrijven, wat de ziektedruk erg verlaagt. De geïnterviewde melkveehouders laten hun dieren allemaal slachten bij een lokale slager die zich op een afstand van 8 tot 40 kilometer van het bedrijf bevindt. Ook dit draagt bij aan het voorkomen van stress, blessures en ziekten.

Door deze inspanningen wordt de algehele gezondheid van de dieren proactief ondersteund, met als doel ziekte en verwondingen te voorkomen door middel van goede verzorging en management.

5 Goede omgeving

Invulling vanuit de Quickscan en Dierinhoudelijke Toets

De eerdere principes stellen duidelijke eisen aan een goede huisvesting. Hieruit komt naar voren dat de huisvesting van melkvee en kalveren een

veilige, comfortabele en hygiënische omgeving moet bieden die hun natuurlijke gedragingen ondersteunt, zoals rusten, spelen, vluchten of grazen. De Dierinhoudelijke Toets en de Quicksan benadrukken dat veehouderijsystemen daarop herontworpen moeten worden, zodat dieren voldoende ruimte hebben om deze gedragingen te vertonen zonder obstakels. In veel rundveehouderijsystemen is de ruimte per dier namelijk beperkt, wat kan leiden tot stress, blessures zoals klauwproblemen en een verhoogd risico op ziekten.

Ervaringen vanuit de praktijk van pionierende veehouders

In het voorgaande hoofdstuk is al beschreven dat de geïnterviewde melkveehouders veel weidegang toepassen. Wanneer de weides om de boerderijen heen niet beweide kunnen worden, bijvoorbeeld omdat het teveel geregend heeft of omdat er geen gras groeit, staan de dieren van de geïnterviewde melkveehouders op stal.

De stallen van de melkveehouders verschillen. Het merendeel van de melkveehouders heeft een vorm van vrijloopstal. Een aantal melkveehouders heeft een ligboxenstal, een klassieke stal die vaak minder goed voorziet in een aantal gedragsbehoeften van de dieren. Het is goed om te weten dat deze stallen er al waren voordat de veehouder het bedrijf overnam en dat het bouwen van een nieuwe stal voor hen op dit moment niet mogelijk is. Alle geïnterviewde melkveehouders zouden, als ze mochten kiezen, een andere stal neer zetten die beter aansluit bij de behoefte van de dieren.

Een vaker genoemde uitdaging is de beperkte mogelijkheid om nieuwe stallen te bouwen door strenge regelgeving en financiële obstakels. De melkveehouders geven aan dat ze door vergunningseisen of de kosten van nieuwbouw niet de stap kunnen zetten naar het opzetten van een stal die beter aansluit bij de behoeften van de dieren. Het is belangrijk dat er meer steun komt, bijvoorbeeld via subsidies of leningen, zodat melkveehouders de mogelijkheid krijgen om te investeren in stalsystemen die zowel het welzijn van de dieren bevorderen als de duurzaamheid van hun bedrijf verbeteren.

Ervaringen vanuit de praktijk van pionierende veehouders

Een aantal geïnterviewde melkveehouders biedt de mogelijkheid voor seksueel gedrag door hun koeien, of een deel ervan, natuurlijk te laten

dekken door een stier. Redenen die hiervoor worden gegeven, zijn onder andere dat een stier veel beter weet wanneer een koe tochtig is en dat het natuurlijker is. In deze situaties is het echter wel van belang dat de dieren ongewenst seksueel gedrag kunnen vermijden en dus voldoende ruimte hebben, vooral wanneer de dieren hoorns hebben.

Andere melkveehouders kiezen voor kunstmatige inseminatie. Het voordeel hiervan is dat er gericht gefokt kan worden, waarbij bijvoorbeeld gekozen kan worden voor een dubbeldoel- of vleesras wanneer het kalf voor vlees wordt gehouden. Ook is het mogelijk om een kleinere koe te bevruchten met een kleinere stier, zodat het werpen zonder problemen verloopt en er geen lichamelijke ingreep nodig is. De geïnterviewde melkveehouders kiezen vaak voor dubbeldoelkoeien en fokken gericht op koeien die passen bij hun systeem. Daarbij wordt rekening gehouden met het beschikbare rantsoen; een Holstein Friesian kan bijvoorbeeld slecht presteren op voornamelijk gras. Ook wordt rekening gehouden met het formaat van de koe, zodat deze past bij het stalsysteem. Ook wordt gericht gefokt op gedrag. Er worden bijvoorbeeld koeien aangehouden die geen agressief gedrag vertonen wanneer ze een kalf hebben, zodat het samenhouden in een groep goed en veilig kan.

6 Erkenning van de intrinsieke waarde en de integriteit van het dier

Invulling vanuit de Quickscan en Dierinhoudelijke Toets

In een dierwaardig houderijsysteem voor runderen staat het respect voor de intrinsieke waarde van het dier centraal. Dit betekent dat ingrepen die de fysieke integriteit van het dier aantasten moeten worden vermeden.

Voor kalverhouders betekent dit dat het onthoornen van kalveren moet worden vermeden. Hoorns van koeien hebben meerdere functies, zoals thermoregulatie, verdediging tegen roofdieren, vachtverzorging en communicatie (Dhaka et al., 2023; Knierim et al., 2015). Dit vraagt om een huisvesting die ruimte biedt aan dieren met hoorns om hun natuurlijke gedragingen te vertonen zonder daarbij schade op te lopen. Dit komt ook het dierenwelzijn op emotioneel niveau ten goede. Onthoornen is echter nog een veel voorkomende praktijk in de rundveesector, vaak vanwege veiligheidsredenen.

Het houden van kalf bij koe is een ander belangrijk onderdeel van het erkennen van de intrinsieke waarde van het dier. Kalveren mogen niet standaard van hun moeder gescheiden worden op een leeftijd waarop ze

nog sterk van hun fysieke en sociale behoeften afhankelijk zijn van hun moeder. Dit punt wordt verder belicht onder punt twee; goede voeding.

Ervaringen vanuit de praktijk van pionierende veehouders

De meeste geïnterviewde melkveehouders erkennen het nut van hoorns en kiezen ervoor de hoorns van de koeien niet te verwijderen. Dit vereist echter een aanpassing van het veehouderijsysteem, zodat de dieren meer ruimte krijgen om elkaar te vermijden. In de praktijk blijkt een vrijloopstal een geschikt stalsysteem te zijn voor kalveren die niet onthoofd zijn. Vrijloopstallen worden verder besproken onder punt drie: goede omgeving. Daarnaast kunnen hoorndoppen een mitigerende maatregel zijn voor de uitdagingen die gehoornde koeien met zich mee kunnen brengen, zoals het verwonden van elkaar of de melkveehouder.

7 Ter afsluiting

De zes leidende principes van de RDA vormen een krachtig en samenhangend kader voor een dierwaardige veehouderij. Het maakt duidelijk dat het streven naar een dierwaardige veehouderij vraagt om een bredere blik dan ziektepreventie alleen – het betekent het actief vormgeven van een leven dat voor het dier de moeite waard is.

In dit hoofdstuk is inzichtelijk gemaakt hoe deze abstracte uitgangspunten concreet en werkbaar gemaakt kunnen worden in de praktijk. De Quickscan en Dierinhoudelijke Toets bieden waardevolle handvatten voor het ontwerpen en beoordelen van huisvestingssystemen die recht doen aan de behoeften van runderen. Tegelijk tonen de geïnterviewde melkveehouders dat er al veel goede praktijkvoorbeelden bestaan waarin dierenwelzijn, vakmanschap en toekomstbestendige landbouw hand in hand gaan. Zij zijn toegewijd aan het verbeteren van het welzijn van hun runderen en het daarop aanpassen van het systeem. Zij maken daarin hun eigen keuzes; er is niet een route die iedereen past. Tabel 1 geeft een overzicht van de gedragsbehoeften, zoals beschreven in de Quickscan, en hoe deze worden vervuld door de verschillende praktijken van deze veehouders.

Tabel 1. Overzicht van managementfactoren en bedrijfsonderdelen en op welke gedragsbehoeften van runderen uit de Quicksan zij positief scoren.

GEDRAGSBEHOEFTE	WEIDEGANG	LIGBOXENSTAL	VRIJLOOPSTAL	NATUURLIJKE DEKKING	NIET ONTHOORNEN	KALF BIJ KOE	PLEEGMOEDER –SCHAP	DRINKAUTOMAAT
ONDERHOUDEN VAN SOCIALE BANDEN GROEP	✓		✓		✓	✓	✓	
BAND MOEDER–KALF (GEVEN EN ONTVANGEN MATERNALE ZORG)						✓		
COMFORTGEDRAG	✓	✓	✓		✓	✓	✓	
VERTONEN SEKSUEEL GEDRAG	✓		✓	✓				
VERMIJDEN SEKSUEEL GEDRAG	✓		✓		✓			
EXPLORATIEGEDRAG, FOERAGEREN	✓		✓					
MATERNAAL GEDRAG (VOORAFGAAND AAN BEVALLING EN MOEDERZORG)	✓					✓		
ZOOGGEDRAG						✓	✓	✓
SPELGEDRAG (SOCIAAL EN OBJECT)	✓		✓		✓	✓	✓	
RUSTEN	✓		✓					
VOER EN WATEROPNAME	✓	✓	✓			✓	✓	✓
THERMOREGULATIE	✓		✓					

5 Toetsing AMvB Dierwaardige Veehouderij

1 AMvB Dierwaardige Veehouderij

In 2021 werd het amendement-Vestering aangenomen dat een fundamentele verschuiving in het dierenwelzijnsbeleid beoogde: veehouderijsystemen zouden niet langer moeten worden aangepast aan de productiebehoeften van de mens, maar aan de natuurlijke behoeften van het dier.

Met een convenant en een AMvB beoogt demissionair minister Wiersma hier invulling aan te geven. Het convenant is een vrijwillige afspraak die bedrijven en organisaties aanmoedigt om dierenwelzijn te verbeteren, terwijl de AMvB de wettelijke basis legt voor het uitvoeren van deze verbeteringen. De AMvB heeft als doel regels te stellen om tot een dierwaardige veehouderij te komen in 2040 voor de sectoren melkvee, kalveren, pluimvee ((opfok)legkippen en vleeskuikens(ouderdieren) en varkens.

2 Toetsing op RDA-principes

Dit hoofdstuk analyseert in hoeverre de nu voorgestelde aanpassingen in de AMvB voldoen aan de praktische invulling van dierwaardigheid volgens de quickscan. De boxen bevatten de aanpassingen voor melkvee en vleeskalveren zoals opgenomen in de AMvB.

Een belangrijke kanttekening bij de AMvB is dat deze onderscheid maakt tussen melkvee en vleeskalveren en daar andere eisen voor stelt. Vanuit de principes van een dierwaardige veehouderij zou dit onderscheid niet gemaakt moeten worden, aangezien runderen dezelfde gedragsbehoeften hebben, ongeacht hun productiedoel. Elk kalf heeft dezelfde basisbehoeften, of het nu een melkkoe wordt of een vleeskalf.

3 Aanpassingen voor melkvee en vleesvee

Klimaatadaptatieplan

Het voorstel in de AMvB is dat alle dierhouders een klimaatadaptatieplan hebben waarin maatregelen zijn opgenomen ter voorkoming van hittestress en koudestress bij de gehouden dieren. Dit plan maakt deel uit van het bedrijfsgezondheidsplan.

Dit voorstel draagt bij aan de thermoregulatie van de dieren en zal het welzijn vergroten.

Onthoornen

Onthoornen is per “nader te bepalen” verboden voor melkvee/kalveren. Hoornloos fokken is wel toegestaan.

Alle runderen, koe en stier, worden met hoorns geboren die gedurende hun hele leven blijven ontwikkelen. Deze hoorns hebben functies zoals thermoregulatie, vachtverzorging en faciliteren sociale gedragingen en communicatie binnen een kudde. Onthoornen tast de intrinsieke waarde van dieren aan en is een ingreep die gebeurt om het dier aan te passen aan een houderijsysteem. Een verbod op onthoornen verbetert het welzijn van runderen. Er is geen datum verbonden aan dit besluit, waardoor niet duidelijk is wanneer het in zal gaan.

De wet staat het fokken van hoornloze runderen toe als alternatief voor onthoornen, een pijnlijke en stressvolle procedure voor de dieren. Hoewel hoornloos fokken deze specifieke ingreep voorkomt, is het niet zonder nadelen. Hoorns vervullen namelijk belangrijke functies, zoals thermoregulatie, vachtverzorging en het ondersteunen van sociale interacties tussen dieren. Hierdoor is hoornloos fokken geen optimale oplossing. Bovendien tast deze praktijk de intrinsieke waarde van het dier aan, omdat het dier genetisch wordt aangepast om beter in het houderijsysteem te passen, wat in strijd is met het respecteren van de natuurlijke integriteit van het dier.

4 Aanpassingen voor melkvee

Voederplaatsen

Vanaf 2027 beschikt de stal over voldoende voederplaatsen. Vanaf 2028 heeft melkvee onbeperkt toegang tot een toereikende hoeveelheid ruwvoer dat vezelrijk en voedzaam is. Per 2030 moet melkvee permanent drinkwater beschikbaar hebben.

Deze aanpassingen komen tegemoet aan pijler twee van de RDA goede voeding en zijn dus essentieel om tegemoet te komen aan de voer en water opname behoefte van de dieren. Het is onduidelijk wat bedoeld wordt met voldoende voederplaatsen, idealiter heeft elk dier een eigen voederplek zodat de dieren gesynchroniseerd kunnen eten en er geen strijd is om voer.

Aanbinden

Het aanbinden van melkveerunderen wordt verboden per ‘nader te bepalen’.

Het aanbinden van runderen beperkt hun vrijheid, waardoor het dier niet in staat is om veel van haar gedragsbehoeften uit te oefenen. Aangebonden dieren kunnen geen van de door de quickscan gedefinieerde gedragingen vertonen, behalve rustgedrag en voer- en wateropname. Het is daarom van groot belang voor een dierwaardig houderijsysteem dat runderen niet aangebonden staan.

Vloeroppervlakte

Vanaf 2030 beschikt een melkveekalf van tussen de 6 en 8 maanden over ten minste 2 m² staloppervlak, een melkveekalf van tussen de 8 en 12 maanden krijgt 2,2 m².

Op een 'nader te bepalen moment' krijgt een melkvee van 12 maanden of ouder minimaal 9 m² vloeroppervlak in de stal. Ook is de vloer van de stal stroef en aangepast aan het gewicht en de grootte van de dieren.

Vanaf 2027 (of 2030 voor oudere stallen) is de vloer van de ligruimte droog en indrukbaar en geeft deze grip.

Op dit moment is er geen minimale staloppervlakte vastgelegd in de Wet Dieren. Voldoende ruimte stelt dieren in staat om hun gedragsbehoeften, zoals speelgedrag, uit te oefenen en biedt ze de mogelijkheid om elkaar te ontwijken. Zoals eerder aangegeven, adviseert de EFSA een minimale oppervlakte van 3 m² voor kalveren. Om volledig tegemoet te komen aan de gedrags- en spelbehoeften van kalveren, stelt de EFSA echter dat er per kalf minimaal 20 m² staloppervlakte beschikbaar zou moeten zijn. De oppervlakken die in de AMvB worden genoemd, zijn dus niet voldoende om te voldoen aan de behoeften van de kalveren.

Wat betreft het minimale vloeroppervlak per melkkoe, geeft de EFSA aan dat een oppervlakte van 9 tot 10 m² belangrijk is voor het welzijn van melkkoeien (EFSA, 2023b). Ze benadrukken echter dat er meer onderzoek nodig is naar het effect van ruimte boven de 10 m². De 9 m² die in de voorgestelde AMvB wordt genoemd, voldoet dus aan de minimale ruimtebehoefte die de EFSA aanbeveelt.

Een stroef oppervlak vermindert de kans op uitglijden tijdens het lopen en spelen, wat de veiligheid en het welzijn van de dieren verbetert. Ook draagt een zacht ligbed bij aan een beter rustgedrag.

Ruimte voor werpende koe

Vanaf 2027 (en 2030 voor oudere stallen) kan een werpende koe zich afzonderen in een daarvoor bestemde ruimte, waarbij ze zicht blijft hebben op, en binnen gehooraafstand is van de kudde.

Zorgen dat de afkalvende koe zich kan afzonderen tijdens het werpen, maar binnen zicht- en gehooraafstand van de kudde, komt tegemoet aan het natuurlijke gedrag van runderen tijdens het werpen. Het biedt moeder en kalf de mogelijkheid om een band op te bouwen en maternaal gedrag te vertonen, wat bijdraagt aan de gedragsbehoeften van zowel het kalf als de koe. Dit is echter alleen mogelijk als het kalf niet bij de koe wordt weggehaald.

Maternale zorg

Vanaf 2030 wordt het verboden om de mogelijkheid tot het geven van maternale zorg permanent te onthouden.

Het geven van maternale zorg is een essentiële gedragsbehoefte van runderen. De band tussen moeder en kalf vormt zich in de eerste uren en is er een die jaren blijft bestaan. Daarom is het belangrijk dat het maternaal gedrag niet beperkt wordt tot een paar uur of dagen. Ook dienen kalf en koe geleidelijk gescheiden te worden om tegemoet te komen aan sociale en maternale gedragsbehoefte. In de AMvB wordt niet duidelijk hoe maternale zorg ingevuld wordt, waardoor het niet duidelijk is of er tegemoet gekomen wordt aan maternale zorg behoefte.

Vachtverzorging

Vanaf 2028 hebben melkveerunderen permanent beschikking over een roterende koeborstel voor hun vachtverzorging.

Runderen zijn sterk gemotiveerd om hun vacht te verzorgen, wat ze kunnen doen met koeborstels. Het permanent beschikbaar stellen van roterende koeborstels komt dan ook tegemoet aan de behoefte van runderen aan comfortgedrag.

5 Aanpassingen voor kalveren

Vers drinkwater

Vanaf 2030 heeft een kalf ouder dan 14 dagen permanent toegang tot vers drinkwater.

Het is belangrijk dat kalveren naast melk, ook toegang hebben tot schoon drinkwater, omdat melk alleen niet voorziet in de vochtbehoefte van de dieren. Met deze voorgestelde aanpassing komt de wet deze behoefte deels tegemoet. Kalveren hebben vanaf de eerste dag namelijk al behoefte aan water, naast de melk die ze drinken. De mogelijkheid om water te drinken verbetert de gezondheid en groei van de kalveren (Wickramasinghe et al., 2019). Om te voldoen aan de wateropname behoefte van kalveren zouden deze vanaf dag 1 permanent toegang moeten krijgen tot vers drinkwater.

Ruwvoer

*Vanaf 2030 hebben kalveren onbeperkt toegang tot een toereikende hoeveelheid ruwvoer dat vezelrijk is en een toereikende voedingswaarde heeft. De voeding bevat voldoende ijzer om een gemiddeld hemoglobinegehalte van ten minste 5.3 mmol/l te bereiken.
Vanaf 2030 beschikken kalveren in stallen voorzien van voorraadvoeding over ten minste 1 eetplaats per kalf.*

Runderen vertonen synchroon gedrag, wat inhoudt dat ze de neiging hebben om tegelijkertijd te eten. Dit wordt mogelijk gemaakt doordat ieder dier een eigen voederplaats heeft, wat aansluit bij hun natuurlijke eetgedrag. Het hemoglobine (HB) gehalte bij kalveren ligt normaal gesproken tussen de

6 en 9 mmol per liter, afhankelijk van het ras en de leeftijd. De EFSA adviseert om het HB-gehalte in ieder geval op of boven de 5,3 mmol/l te handhaven om bloedarmoede te voorkomen. Dit kan doorgaans worden bereikt door het verstrekken van ruwvoer met een hoog bioactief beschikbaar ijzer, zoals hooi.

Een kritische opmerking betreft het feit dat de voorgestelde wijziging geen expliciete voorschriften bevat voor het verstrekken van natuurlijk ijzerrijk ruwvoer, zoals hooi, ondanks het feit dat de EFSA dit nadrukkelijk aanbeveelt. In de praktijk zou het handhaven van het HB-gehalte op 5,3 mmol/l kunnen blijven leiden tot het gebruik van ijzersupplementen, zoals injecties, en bloedonderzoek om het ijzergehalte te monitoren. Dit zou suggereren dat het voeren op het randje van de minimale vereiste waarde mogelijk blijft resulteren in extra interventies zoals ijzerinjecties en bloedmetingen.

De EFSA benadrukt het belang van ruwvoer met bioactief ijzer voor het voorkomen van bloedarmoede bij kalveren. Het verstrekken van dergelijk ruwvoer zou, in tegenstelling tot kunstmatige ijzersupplementen, een meer natuurlijke benadering zijn en bijdragen aan een gezondere toestand van de kalveren zonder de noodzaak voor extra ingrepen. Echter, de AMvB lijkt onvoldoende tegemoet te komen aan deze aanbevelingen, waarbij de term "vezelrijk ruwvoer" mogelijk wordt ingevuld met gehakseld stro, dat geen voldoende bron van ijzer biedt.

Daarnaast roept het gebruik van een "gemiddeld" HB-gehalte enige bezorgdheid op. Dit zou kunnen impliceren dat individuele kalveren onder het aanbevolen HB-gehalte van 5,3 mmol/l kunnen vallen, zolang het gemiddelde niveau op het vereiste niveau ligt. Het zou beter zijn om het HB-gehalte individueel per kalf te monitoren, in plaats van het te baseren op een gemiddelde waarde, zodat ieder dier de juiste zorg krijgt om bloedarmoede te voorkomen. Ter vergelijking: bij jongvee voor de melkveehouderij of bij kalveren bij zoogkoeien, wordt er geen monitoring uitgevoerd op bloedarmoede, omdat de natuurlijke voeding voldoet aan de voedings- en ijzerbehoefte van de kalveren.

Spenen

Vanaf 2030 krijgt een kalf tijdens de eerste zes weken melk via een speen, die zo wordt aangeboden dat het kalf in zoogpositie kan drinken.

Het drinken uit een speen is voor kalveren een belangrijke natuurlijke behoefte. Kalveren drinken zoals al eerder genoemd tussen de 4 en 10 keer per dag bij hun moeder. Het verstrekken van melk via een speen in de juiste houding komt deels tegemoet aan de zoogbehoefte van het kalf. Omdat er geen frequentie van melk verstrekken is vastgelegd kan niet bepaald worden of de zoogbehoefte en de voedingsbehoefte van het kalf vervuld wordt.

Ligruimte

Vanaf een 'nader te bepalen' moment beschikken kalveren over een ligruimte waarvan de vloer voldoende grip geeft, droog is en indrukbaar is.

Kalveren hebben de behoefte om comfortabel te liggen, rusten en slapen op een droge, zachte en goed ingestrooide ondergrond, die voldoende demping biedt en waarvan ze makkelijk kunnen opstaan. De huidige situatie, waarbij een rubber toplaag wordt toegepast op roostervloeren, voldoet niet aan de vereisten voor een comfortabel ligbed. Dit komt niet overeen met de beschrijving van een echt zacht en comfortabel ligbed zoals aanbevolen door de EFSA. De EFSA benadrukt in haar rapport "Welfare of Calves" dat kalveren moeten beschikken over een zachte, diep ingestrooide ligplek, die voldoende demping biedt om drukpunten te voorkomen en het welzijn van de dieren te waarborgen.

Met de voorgestelde wetswijziging lijkt de wetgever de behoefte van kalveren aan een comfortabele en geschikte ligplaats te erkennen, maar de toepassing van roostervloeren met alleen een rubber toplaag kan niet als een dierwaardige oplossing worden beschouwd. Volledige roostervloeren zijn onverenigbaar met dierwaardig welzijn, omdat ze onvoldoende demping bieden voor de kalveren. Volgens de EFSA moet de ligplaats "diep ingestrooid" zijn, wat betekent dat de vloer voldoende zacht moet zijn en zich aanpast aan de lichaamsvormen van het kalf om verwondingen of ongemak te voorkomen. Daarom zou het volgens de EFSA-adviezen noodzakelijk zijn om een gedeelte van de vloer met een dichte, zachte ondergrond voor te schrijven, om zo een meer comfortabele en geschikte ligplaats voor kalveren te waarborgen.

Aanbinden

Kalveren mogen vanaf 2027 niet meer aangebonden worden tijdens het voeren.

Door de dieren niet aan te binden worden ze niet beperkt in hun gedrag om te spelen, comfortgedrag en rustgedrag te vertonen. Anders dan bij volwassen melkvee, wordt hier al wel een concreet jaartal aan gekoppeld.

Vloeroppervlakte

Vanaf 2030 beschikken kalveren tot 8 maanden over minimaal 2 m² vloeroppervlak per dier. Kalveren tussen de 8 en 12 maanden beschikken over minimaal 2,2 m² vloeroppervlak per dier.

Voldoende ruimte zorgt voor de mogelijkheid tot het uitoefenen van bijvoorbeeld speelgedrag. Ook geeft het dieren de mogelijkheid elkaar te ontwijken. Zoals al eerder aangegeven, adviseert de EFSA een oppervlakte van minimaal 3 m² voor kalveren. Om volledig tegemoet te komen aan de gedrags- en spelbehoefte van kalveren stelt EFSA dat per kalf minimaal 20 m² staloppervlakte ter beschikking zou moeten staan. De oppervlakken die

in de AMvB worden genoemd zijn dus niet toereikend om tegemoet te komen aan de behoefte van de kalveren.

Groepshuisvesting

Vanaf 2030 wordt een kalf ouder dan 14 dagen niet individueel gehuisvest maar met tenminste 1 ander kalf of rund.

Kalveren hebben de behoefte aan moederzorg, door het dier direct te scheiden van de koe ontvangt het kalf deze zorg niet en wordt er dus niet tegemoet gekomen aan de behoefte aan moederzorg en het opbouwen van een sociale band met de moeder. Ook hebben kalveren baat bij een stabiele groep met dieren van verschillende leeftijden, hieraan wordt ook niet tegemoetgekomen.

Huisvesting

Vanaf 2027 heeft een kalf dat individueel gehuisvest wordt beschikking over ten minste 1,5 m² vloeroppervlak. Individueel gehuisveste kalveren kunnen andere kalveren zien en aanraken.

Zoals eerder genoemd komt de ruimte niet tegemoet aan de behoefte van de kalveren of aan het advies van de EFSA. Ook het scheiden van kalveren van de moeder tast het dier aan in de natuurlijke behoeftes die het heeft.

Koeborstel

Vanaf 2030 heeft een kalf van ouder dan 14 dagen heeft permanent de mogelijkheid om de vacht te verzorgen met een roterende koeborstel.

Runderen zijn gemotiveerd om hun vacht te verzorgen. Het beschikbaar stellen van een middel hiervoor komt tegemoet aan deze gedragsbehoefte.

6 Wat ontbreekt in de AMvB?

Wat niet in de huidige Wet Dieren staat en ook niet is opgenomen in de AMvB is een verplichting voor weidegang. Weidegang is cruciaal voor runderen zoals eerder is uitgelegd. Het voorziet in veel belangrijke behoeften die vervuld dienen te worden wil men spreken van een dierwaardige rundveehouderij.

In de AMvB wordt ook niets gezegd over stabiele groepen of een maximale groepsgrootte. Omdat runderen groepsdieren zijn, met sterke sociale banden is het belangrijk dat groepen stabiel zijn, verschillende leeftijden bevatten en niet te groot zijn.

Wat betreft de integriteit van het dier; uit de nota van toelichting wordt duidelijk dat er nog altijd onthoord mag worden wanneer een kalf, ondanks hoornloos fokken, hoorns heeft bij de geboorte. Dit gaat in tegen het principe om de dieren niet aan te passen aan het houderijsysteem en geen lichamelijke ingrepen hiervoor te doen.

Luchtwegproblemen

Op dit moment staat in de Wet Dieren:

De luchtcirculatie, het stofgehalte van de lucht, de temperatuur, de relatieve luchtvochtigheid en de gasconcentraties in de omgeving van het dier zijn niet schadelijk voor het dier.

Toch zien we dat 50 tot 70 procent van de vleeskalveren een longontsteking krijgt tijdens zijn leven en 30 tot 50 procent van de kalveren een borstvliesontsteking heeft tijdens hun leven (Pardon, 2012). Deze luchtweginfecties zijn het resultaat van onder andere de slechte luchtkwaliteit in de huidige stallen. Doordat de bovenstaande norm open is en niet ingevuld, wordt er niet op gehandhaafd.

De EFSA geeft aan dat om luchtwegproblemen te voorkomen gestreefd moet worden naar een ammoniakniveau van <6 ppm, de dieren minimaal 6 m³ lucht moeten krijgen per dier, de luchtsnelheid niet meer dan 0,5 m/s is op dierniveau en de staltemperatuur tussen de 5 en 25 graden moet zijn.

Helaas staan in de Wet Dieren én in de huidige AMvB geen normen met betrekking tot deze aspecten waardoor een gezonde omgeving voor de vleeskalveren nog steeds niet geborgd is.

6 Beoordeling van scenario's voor alternatieve kalverketen op dierwaardigheid

Zoals beschreven in hoofdstuk 3 is in 2021 in opdracht van het ministerie LNV een scenariostudie uitgevoerd gericht op alternatieve kalverketens. Het resultaat zijn drie scenario's die onder andere het dierwelzijn zouden moeten verbeteren.

In dit rapport wordt niet alleen onderzocht of er al praktijkvoorbeelden zijn die (gedeeltelijk) volgens deze scenario's werken. Ook worden ze gericht getoetst op dierwaardigheid. In dit hoofdstuk wordt beoordeeld in hoeverre de scenario's de essentiële gedragsbehoeftes vervullen, zoals beschreven in de quickscan informatieset Convenant Dierwaardige Veehouderij. Tabel 4 geeft daarbij de tegemoetkoming aan de gedragsbehoeften per scenario schematisch weer.

1 Scenario Thuis en Tevreden

In dit scenario blijven alle kalveren op het melkveebedrijf tot deze hun slachtleeftijd hebben bereikt. Uitgaande van de meest dierwaardige variant betekent dit dat de kalveren onbeperkt melk kunnen drinken bij hun moeder en de kalveren weidegang krijgen. In de stal krijgen de kalveren minimaal 3.6 m² per dier aan ruimte met zachte ligplekken met stro-, zaagsel- of zandbodems. We gaan ervan uit dat de basis, zoals koeborstels, drink- en voervoorzieningen, ook in orde zijn.

Dit scenario komt tegemoet aan alle gedragsbehoefte die worden beschreven in de quickscan, behalve het tonen van seksueel gedrag. Dit komt doordat de kalveren nog niet volwassen zijn en dit gedrag dus nog niet vertonen. Wel kunnen de kalveren in een wei ongewenst gedrag van andere dieren vermijden

2 Scenario Maximaal Integraal

In dit scenario blijven de kalveren drie maanden op het melkveebedrijf. Hierdoor krijgen ze de kans om een beter immuunsysteem te ontwikkelen voor ze naar de kalverhouderij gaan om te worden afgemest. In dit scenario is echter niets opgenomen over voeding, koe bij kalf, weidegang of huisvesting.

Aangenomen kan worden dat de kalveren gehuisvest worden zoals wettelijk vereist, dus zonder onbeperkte drinkmogelijkheden, zonder verplichting tot drinken via een speen, zonder kalf bij koe en zonder weidegang of ruime hokken met zachte bedding. Natuurlijk zal het per veehouder verschillen hoe de kalveren gehouden worden, en sommige kalveren zullen wellicht in ruime hokken verblijven, melk via een speen in plaats van een emmer krijgen en beschikken over een zachte ligplek. Hier kan echter niet van worden uitgegaan, aangezien deze zaken niet in het scenario zijn opgenomen en niet wettelijk geborgd worden.

Deze factoren maken het onzeker of dit systeem voorziet in de gedragsbehoefte die runderen hebben en die vervuld moeten worden om te voldoen aan een dierwaardige veehouderij. Het scenario biedt wel mogelijkheden hiertoe omdat de kalveren tot drie maanden bij de moeder zouden kunnen blijven en dus moederzorg kunnen ontvangen. Wanneer de veehouder de kalveren samen met de ouderdieren weidegang geeft kan er zelfs voorzien worden in veel van de behoeftes van kalf en koe.

3 Scenario Loyaal aan Lokaal

In dit scenario wordt de transportafstand beperkt tot 100 kilometer. Kalveren worden direct van het melkveebedrijf naar de kalvermester gebracht, zonder tussenkomst van verzamelcentra. Dit plan vermeldt niets over de houderij-eisen voor de kalveren, zowel op het melkveebedrijf als op het kalveropfokbedrijf. Er mag dus vanuit worden gegaan dat in dit scenario het houderijsysteem op zowel het melkveebedrijf als het kalveropfokbedrijf gelijk blijft aan de huidige praktijken. Dit betekent dat kalfjes op het melkveebedrijf in eenlingboxen worden gehouden, twee keer per dag (kunst)melk krijgen, geen weidegang ontvangen, geen moederzorg krijgen en op 14 dagen naar de kalverhouderij gaan. Het verkorten van transportafstanden en het elimineren van verzamelstations zal een positief effect hebben op de gezondheid van de kalveren. Echter, wanneer dit scenario wordt beoordeeld op dierwaardigheid, komt het overeen met de huidige veehouderij, waarin niet wordt voldaan aan de gedragsbehoeften van koe en kalf.

Tabel 2 Tegemoetkoming aan gedragsbehoeftes runderen door scenario's uit de Scenariostudie Kalverketen

GEDRAGSBEHOEFTE	THUIS EN TEVREDEN	MAXIMAAL INTEGRAAL	LOYAAL AAN LOKAAL
ONDERHOUDEN VAN SOCIALE BANDEN GROEP	✓	?	
BAND MOEDER-KALF	✓	?	
COMFORTGEDRAG	✓	?	
VERTONEN SEKSUEEL GEDRAG			
VERMIJDEN SEKSUEEL GEDRAG	✓	?	
EXPLORATIEGEDRAG, FOERAGEREN	✓	?	
MATERNAAL GEDRAG (VOORAFGAAND AAN BEVALLING EN MOEDERZORG)	✓	?	
ZOOGGEDRAG	✓	?	
SPELGEDRAG (SOCIAAL EN OBJECT)	✓	?	
RUSTEN	✓	?	
VOER EN WATEROPNAME	✓	?	
THERMOREGULATIE	✓	?	

7 Ketenspelers aan de slag met dierwaardige kalverconcepten

Dierwaardige kalverketens vragen niet alleen inspanningen van veehouders, maar ook van ketenspelers.

In de interviews met ketenspelers zijn meerdere keteninitiatieven toegelicht, waarbij het leven van (voorheen afgewaardeerde) kalveren meer waarde krijgt. Dit zijn samenwerkingen van meerdere ketenspelers waaronder zuivel- en vleesverwerkers, marketeers, keurmerken, slachterijen, cateraars en retailers. Zij streven er naar dierwaardigheid te waarborgen en een gesloten Nederlandse keten te creëren, bestemd voor de binnenlandse consumptie.

1 Initiatieven vanuit de praktijk

Hieronder worden enkele voorbeelden uit de interviews weergegeven. Niet alle initiatieven of details kunnen gedeeld worden, vanwege het stadium waarin zij verkeren en de (commerciële) gevoeligheid.

- De Groene Weg verkent sinds 2022 nieuwe manieren om de biologische kalverketen in te richten. De afgelopen jaren hebben zij verschillende agrarische ondernemers met verschillende houderij vormen en verschillende genetica gevolgd om te onderzoeken wat werkt en haalbaar is. Dit wordt vervolgd en de lessen die zijn geleerd worden in dit vervolgtraject geïntegreerd.
- In 2025 start vleesverwerker Van Loon Group in samenwerking met coöperatie EkoHolland Vee & Vlees een kalverketen voor biologische kalveren. Retailer Lidl heeft zich hierbij aangesloten. Drie maanden oude dubbeldoelrassen en kruisingen met vleesrassen gaan naar afmestbedrijven waar de dieren worden afgemest tot volwassen slachtrund. De extra kosten die veehouders moeten maken voor het langer houden van kalveren wordt gedekt met een betere prijs via bijvoorbeeld het twee sterren Beter Leven keurmerk van de Dierenbescherming.
- Het merk Kalverliefde biedt biologische melkproducten aan waarbij vaarskalfjes 2,5 tot 3 maanden bij de koe blijven en de stierkalfjes tenminste 35 dagen. Het merk is inmiddels beschikbaar in diverse supermarkten, waaronder Albert Heijn, Jumbo, Plus en Picnic, en heeft als doel kalveren en moederkoeien een natuurlijker bestaan te geven en een bredere acceptatie van het kalf-bij-koe-principe te bevorderen.

- Het merk Zuiver Zuivel biedt biodynamische melk van veehouderijen waar vaarskalfjes minimaal 3 maanden bij de koe blijven. Stierkalfjes blijven minimaal 30 dagen bij de koe maar in de meeste gevallen is dit ook 3 maanden. De producten zijn onder andere te koop bij de biologische supermarkten Odin en Ekoplaza.
- Stichting Demeter houdt als onafhankelijke controle-instantie toezicht op dat deze biodynamische melkveehouders zich houden aan de kalf-bij-koe normen. Stichting Demeter heeft hiervoor een aanvullende [module](#) boven op de Demeter criteria ontwikkeld.

Vaak is de keuze voor jong rundvlees in plaats van kalvervlees de sleutel tot een gezonde kalverketen. Dit sluit beter aan bij het huidige Nederlandse consumptiepatroon, waarin rundvlees op dit moment nog een belangrijke rol speelt, terwijl kalfsvlees dat nauwelijks doet. Een model dat hiervoor vaker genoemd wordt in de vleessector als haalbaar, is het drie maanden houden van de (stier)kalveren op de melkveehouderij, waarna ze één-op-één naar een vleesveehouder gaan. Ze worden dus niet meer naar een verzamelplaats gebracht, wat het risico op kruisbesmetting verkleint. De dieren groeien tot een slachtrijp gewicht, wat optimaal verwaard kan worden. Dit betekent dat de vleesveehouder de kalveren, afhankelijk van grond, gewas en genetica, houdt tot ze tussen de achttien maanden en drie jaar oud zijn. Door te kiezen voor natuurbeheer als invulling van weidegang wordt de financiële haalbaarheid vergroot. In het eerste jaar is bijvoeren noodzakelijk, aangezien kalveren nog niet in staat zijn om alle essentiële voedingsstoffen uit ruwvoer te halen.

Bij de melkconcepten worden de stierkalveren ook een-op-een overgedragen aan een vleesveehouder, maar kunnen zij niet altijd drie maanden bij de melkveehouder blijven. De kalveren drinken in die periode ongeveer 1.000 liter melk, en de kosten daarvan zijn momenteel te hoog om via een zuivelconcept volledig te verwaarden. Het gestelde minimumaantal dagen dat deze kalveren bij de moeder moeten blijven, is 30 of 35 dagen.

Waar bij de zuivelconcepten 'kalf bij de koe' het vertrekpunt is, is er bij de vleesconcepten variatie in de wijze hoe de kalveren in hun eerste maanden gehouden worden, mede op basis van de betaalbaarheid. Bij de één wordt ook het kalf bij de koe gehouden, bij de ander wordt ad-libitum melk verstrekt, en bij weer een ander wordt voer gelimiteerd. De genetische typen verschillen ook, net als de types houderij: de één kiest voor volledige natuurgrond, de ander voornamelijk voor cultuurgrond.

2 Voordelen

Geïnterviewden worden vaak, maar niet uitsluitend, gedreven door intrinsieke motivatie. Er zijn verschillende voordelen die het aantrekkelijk maken om nieuwe ketenconcepten op te zetten.

Nederland is nu nog netto-importeur van rundvlees. Door de productie te verschuiven van kalfsvlees naar jong rundvlees, kan deze import afnemen, wat de leveringszekerheid voor retailers vergroot. Tegelijkertijd biedt deze verschuiving de biologische sector de mogelijkheid om hun 'overtallige' kalveren beter te verwaarden. Nu nog worden vrijwel al deze kalveren afgemest in conventionele kalverhouderijen voor kalfsvlees, waardoor de kalveren hun biologische status verliezen. Door in te zetten op rundvlees met een hogere dierwaardigheid, bijvoorbeeld via keurmerken zoals Beter Leven, Biologisch of Demeter, wordt er weer waarde toegevoegd. Een ander voordeel wat geïnterviewden zien is dat zij hiermee wezenlijk kunnen bijdragen aan de biologische groeiambities van de overheid.

Ketenspelers zien dat beter dierenwelzijn en diergezondheid zich vertalen in een verbeterde kwaliteit van het vlees. Met nieuwe kalverconcepten kunnen ketenspelers zich bovendien onderscheiden op het gebied van dierenwelzijn. De vraag 'wat er met kalveren gebeurt' is al jaren de meest gestelde vraag van consumenten over zuivelproducten, aldus een zuivelverwerker. De ketenconcepten bieden een transparant en goed uit te leggen antwoord.

3 Vergoeding en ondersteuning vanuit de keten

Het verwaarden van (stier)kalveren en het beheersen van de kostprijs zijn als belangrijkste uitdagingen genoemd. Toch geven de geïnterviewde ketenspelers aan dat ze kostendekkende vergoedingen kunnen bieden voor de gestelde voorwaarden. Dit heeft geleid tot een toenemende interesse bij veehouders. Tegelijk tonen de interviews met melkveehouders dat het doorzettingsvermogen en creativiteit vraagt om rendabel te zijn. Zij zetten vaak in op meerdere kanalen naast de verkoop aan de retail, zoals een eigen boerderijwinkel, verkoop aan de horeca, het bieden van recreatiemogelijkheden en het functioneren als vakantieplek.

Ketenspelers benadrukken verder dat samenwerking essentieel is voor een succesvolle en financieel haalbare gesloten keten. Daarbij is het net zo belangrijk om naar veehouders te luisteren over wat mogelijk is, als de bereidheid van retailers om mee te denken over een goed prijsmodel. De

voorkeur gaat uit naar langdurige samenwerkingen. Zo kunnen ze veehouders ondersteunen wanneer zij tegen problemen aanlopen, zoals een kalf dat bovengemiddeld melk drinkt. Sommigen organiseren workshops voor hun veehouders om *best practices* te delen en problemen te bespreken. Ook helpt langdurige samenwerkingen om de dieren, hun omgeving en de impact van interventies optimaal te kunnen controleren.

4 Opschaalbaarheid en toekomstbeeld

De verwachting bij de zuivelconcepten is dat de vraag naar kalf-bij-koe zuivel verder groeit. Zij hebben inmiddels een vaste plek in het schap en ervaren een groeiende vraag van consumenten en groeiende interesse vanuit melkveehouders en retail. Ook zij zien dat er in de sector meer draagvlak voor alternatieve kalverketens is ontstaan en dat er vaker gekeken wordt naar mogelijkheden hiervan.

In de vleessector zien ze dat er een aanzienlijke vraag naar Nederlands kwalitatief rundvlees is bij retailers. De verwachting daarbij is dat de vraag naar lokaal geproduceerd vlees zal toenemen.

Sommige initiatiefnemers streven ernaar de gehele biologische melkveesector (550 melkveebedrijven in 2024) te betrekken. Een zeer versimpelde rekenoefening geeft aan dat het ongeveer 4 procent van de totale landbouwoppervlakte¹ zou vragen om de kalveren vanuit deze sector extensief op te laten groeien. Als er wordt ingezet op natuurbeheer middels deze dieren, dan kan dit percentage aanzienlijk omlaag. Het grootste obstakel is de grondprijs. Tegelijk is de inschatting dat zelfs met de hoge kostprijzen die gepaard gaan met in Nederland produceren, het rendabel en haalbaar is.

In de vleessector wordt er gerekend aan de schaalbaarheid, onder andere op basis van de geografische ligging en het type grond. Een initiatief geeft expliciet aan zich niet te beperken tot biologisch, maar zich in te zetten voor het mainstream maken van duurzaam vlees. Zij willen gestaag werken aan het vergroten van het aantal kalveren dat op een hoger niveau in het binnenland kan worden afgezet. Ze verwachten dat met

¹ Op basis van circa 48.000 biologische melkkoeien in Nederland, die jaarlijks zo'n 37.000 kalveren leveren. Bij een GVE van 1,0 (standaard voor volwassen melkkoeien in de biologische sector) en een levensduur van circa 2 jaar betekent dit dat maximaal 74.000 hectare nodig is. Dit is 4,1% van de totale landbouwgrond (1,8 miljoen hectare).

communicatie en samenwerking met retailers een breder publiek bereikt kan worden.

De geïnterviewde ketenspelers zien de import van kalveren niet als noodzakelijk voor het behoud van de huidige infrastructuur. Zij verwachten dat landen als Duitsland en Denemarken zonder al te veel moeite in staat zullen zijn om een infrastructuur van gelijkwaardige faciliteiten op te zetten. Bovendien verwachten zij dat marktwerking zal leiden tot een nieuwe, gezondere balans binnen Europa.

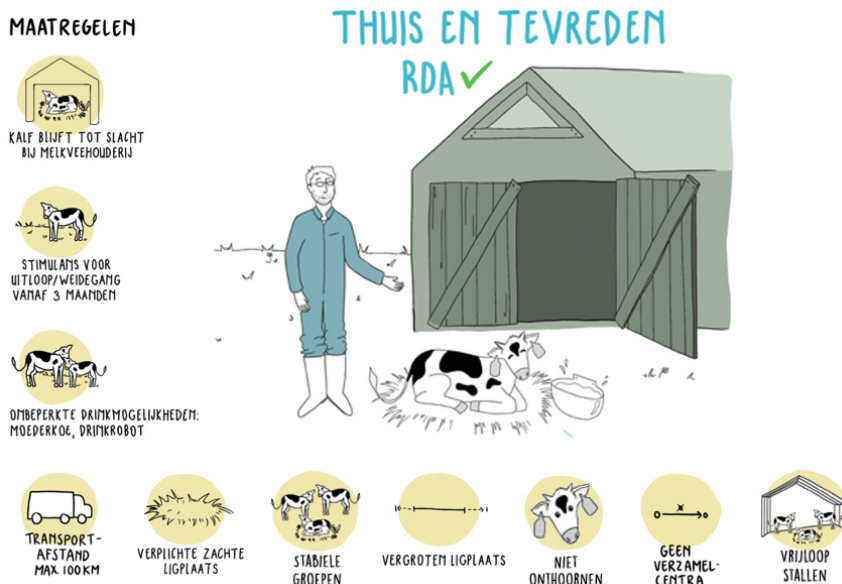
Ze zijn van mening dat het ontwikkelen en uitbreiden van concepten de sector in de juiste richting zal laten groeien. De samenwerkingen die er nu al zijn, bieden hiervoor een solide basis, aldus een van de geïnterviewden.

8 Conclusie en aanbevelingen voor dierwaardige kalverketens

1 Conclusies

Al geruime tijd wordt het belang van een transitie in de kalverhouderij erkend, om daadwerkelijk een einde te maken aan de structurele dierenwelzijnsproblemen. Dit onderzoek presenteert daartoe twee scenario's die zich richten op alternatieve ketens, in lijn met de RDA-principes voor een dierwaardige kalverhouderij. Deze scenario's bieden een stip op de horizon en kunnen als richtinggevend worden beschouwd. Ze bouwen voort op de scenariostudie kalverketen (2021) en voegen elementen toe die nodig zijn voor een positief dierenwelzijn. Daarvoor is het van belang dat dieren hun natuurlijke gedragingen kunnen vertonen, zoals exploratiegedrag, spelgedrag, foerageergedrag, evenals het geven en ontvangen van maternale zorg en zooggedrag.

Scenario 1: Thuis en tevreden, RDA V

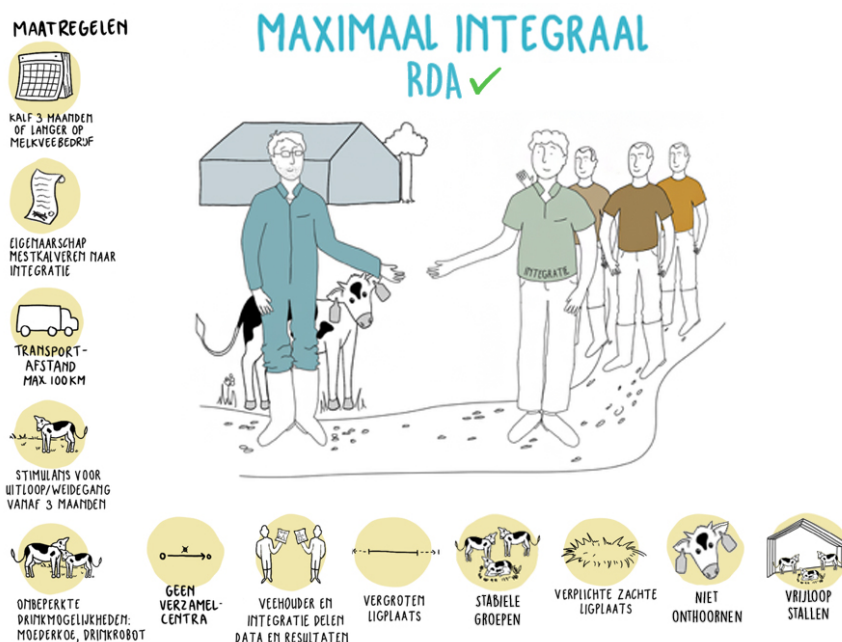

Figuur 5. Scenario "Thuis en Teverden, RDA V"

In het scenario "Thuis en Teverden, RDA V" blijven de kalveren tot hun slachtleeftijd op het melkveebedrijf, waar ze verblijven in een omgeving die hen in staat stelt hun natuurlijke gedragingen te vertonen. Dit scenario voldoet aan alle gedragsbehoeften van kalveren, voorziet in stabiele

groepshuisvesting en sluit onthoornen uit. Door gebruik te maken van vrijloopstallen wordt ook in de wintermaanden voldoende ruimte gegarandeerd. Het verkorten van transportafstanden en het elimineren van verzamelstations zal een positief effect hebben op de gezondheid van de kalveren.

Scenario 2: Maximaal Integraal, RDA V

Figuur 6. Scenario “Maximaal Integraal, RDA V”

In het scenario “Maximaal Integraal, RDA V” blijven de kalveren minimaal drie maanden op het melkveebedrijf. In die tijd krijgen ze moederzorg met langzame afbouw daarvan, voor ze op transport gaan. Het verkorten van transportafstanden en het elimineren van verzamelstations zal een positief effect hebben op de gezondheid van de kalveren. Bij het afmesten krijgen de kalveren toegang tot weidegang of natuurgebieden en wordt voorzien in stabiele groepshuisvesting. Door gebruik te maken van vrijloopstallen wordt ook in de wintermaanden voldoende ruimte gegarandeerd. Onthoornen wordt uitgesloten.

Hoofdstuk 4 en hoofdstuk 7 beschrijven hoe pionierende veehouders en ketenspelers in de praktijk invulling geven aan deze scenario's. Hoofdstuk 4 toont dat met een flinke dosis doorzettingsvermogen en ondernemerschap er kansen en mogelijkheden zijn voor veehouders om kalveren dierwaardig te houden. Er blijken verschillende

bedrijfsinrichtingen mogelijk, wat ruimte biedt aan veehouders om een eigen invulling binnen de bedrijfsvoering hieraan te geven. De overheid, coöperaties als ketenspelers hebben de verantwoordelijkheid om dit soort initiatieven te ondersteunen en te omarmen.

Hoofdstuk 7 laat zien dat ketenspelers in zowel de zuivel- als de vleessector steeds meer aandacht besteden aan het welzijn en de leefomstandigheden van kalveren, en dat hiervoor diverse initiatieven worden genomen. Ze signaleren een gestage groei in de vraag naar hun producten vanuit consument en retail en zien mogelijkheden voor schaalvergroting. Vaak ligt de sleutel tot een gezonde Nederlandse kalverketen in de keuze voor jong rundvlees in plaats van kalfsvlees. Het beëindigen van de import van kalveren zien zij niet als problematisch, maar als passend bij Nederlandse duurzame productieketens.

2 Transitie van de kalversector in de huidige maatschappelijke context

Dit rapport toont een grootschalige kalversector, die te kampen heeft met structurele diergezondheids- en welzijnsproblemen. De aangekondigde wetgeving (AMvB Dierwaardige Veehouderij) is vooralsnog niet toereikend om in 2040 een volwaardige dierwaardige rundveehouderij te realiseren. Tegelijkertijd is er een groeiende, zij het nog relatief kleine, beweging van ketenspelers en veehouders die inzetten op dierwaardige rundveehouderij. Hun inspanningen en methodieken vormen belangrijke aanknopingspunten voor het op gang brengen van een transitie in de hele sector. Het is hierbij van belang niet te denken in termen van revolutie, maar van evolutie: door bestaande initiatieven uit te breiden en verder te ontwikkelen kan de sector geleidelijk in de gewenste richting groeien: een duurzame en dierwaardige kalver- en rundveesector.

Dit hoofdstuk onderzoekt welke relevante ontwikkelingen in sector en maatschappij daarbij kunnen fungeren als een vliegwiel.

Prognose: krimp van de sector

De prognose voor de Nederlandse melkveehouderij is een krimp van het aantal dieren met 30% tegen 2030 (tegenover 23% in Noordwest-Europa) (Dijs-Duijndam, 2024). Een kleinere melkveestapel betekent minder kalveren voor de kalverhouderij, wat kan resulteren in een krimp van

ongeveer 11% tot 2030 (Schreurs, 2025). SBK hanteert een prognose voor de kalversector van 20% in de komende jaren (Wiersma, 2025). Om deze ontwikkeling ten goede te laten komen aan de transitie van de kalversector, is het van belang dat de overheid vrijgekomen landbouwgrond reserveert voor de extensivering van de veehouderij, en de kalverhouderij in het bijzonder. Voor doeleinden, zoals de vermindering van stikstofuitstoot, worden stoppersregelingen ingezet. Inmiddels hebben zo'n 250 kalverhouders zich hiervoor aangemeld (Wiersma, 2025). Aanvullende, gerichte stoppersregelingen zijn van belang om huidige kalverhouders die niet willen transformeren te kunnen laten stoppen en/of om te laten schakelen naar iets anders.

Prognose import kalveren: afname

Maatregelen voor diergezondheid, zoals het uitroeien van infectieuze bovine rhinotracheïtis (IBR) en bovine virale diarree (BVD) spelen een belangrijke rol in de toekomstige kalverimport en -aanvoer. Naar verwachting leiden striktere gezondheidsnormen voor kalveren in de komende jaren tot een structurele daling van het aantal kalveren dat wordt geïmporteerd. In ieder geval wordt hiermee de import uit landen zonder vrije status of bestrijdingsprogramma, zoals Ierland, verder bemoeilijkt (Dijs-Duijndam, 2024).

Het valt niet uit te sluiten dat bepaalde onderdelen, zoals slachterijen, hierdoor mogelijk moeten sluiten. Dit zou ten koste gaan van de hyperefficiënte Nederlandse infrastructuur. Daardoor kan het voor Duitsland, dat nu nog de helft van zijn kalveren in Nederland laat slachten, minder rendabel worden om deze praktijk voort te zetten en juist aantrekkelijker om de eigen infrastructuur te versterken. Volgens ketenpartijen is dat geen onwenselijke ontwikkeling: Nederland kampt immers vooral met de milieuproblematiek die samenhangt met import en export, terwijl de baten beperkt zijn. Tegelijkertijd spreken zij hun vertrouwen uit in het aanpassingsvermogen van de markt en verwachten zij dat de vraag naar lokaal geproduceerd vlees zal toenemen.

Bijdrage aan overheidsopgaves

Met opschaling en bredere implementatie van initiatieven zoals opgenomen in dit rapport, kan een positieve bijdrage worden geleverd aan meerdere overheidsopgaves. Zo nemen meerdere initiatieven de biologische melkveesector en de hieruit volgende biologische kalveren als

vertrekpunt waarmee potentieel een wezenlijke bijdrage kan worden geleverd aan het overheidsdoel van 15% biologisch landbouwareaal in 2030.

In het kader van de stikstofopgave kan worden gesteld dat juist bij weidegang de emissies op natuurlijke wijze zeer laag zijn ten opzichte van de wijze waarop kalveren en koeien nu in stallen op roostervloeren worden gehouden. Daarnaast kan kalveropfok door natuurbeheer (nader besproken in volgende subhoofdstuk) ook bijdragen aan de vermindering van stikstofemissies. Wanneer kalveren buiten grazen in natuurgebieden, worden de emissies die normaal gesproken in stalomstandigheden plaatsvinden, aanzienlijk verminderd.

Als alternatief voor de traditionele ligboxenstal komt de vrijloopstal (al dan niet in de vorm van een potstal) naar voren als goed alternatief voor wanneer weidegang niet mogelijk is, zoals in de winter. De vrijloopstallen bieden een aanzienlijke bijdrage aan het dierenwelzijn en leveren vaak vaste mest, wat goed is voor de bodem en de biodiversiteit. De emissie die gepaard gaat met deze systemen verschilt veel tussen bedrijven. Een lage emissie van ammoniak en methaan kan worden gerealiseerd door voldoende oppervlak per dier, goed management van de bodem en genoeg beluchting om anaerobe omstandigheden te verminderen (Pijlman et al., 2018). Door innovatieve stalsystemen door te ontwikkelen en implementatie van deze systemen te ondersteunen, in combinatie met weidegang, kan een bijdrage geleverd worden aan dierenwelzijn en aan de stikstofcrisis.

De inzetbaarheid van kalveren in (Agrarisch) Natuurbeheer

In Nederland is landbouwgrond schaars, wat extensivering en weidegang voor kalveren kan beperken. Het combineren van kalveropfok met (agrarisch) natuurbeheer biedt hier kansen. Zo kan de opfok van kalveren bijdragen aan dierenwelzijn én aan de kwaliteit van natuur en landschap. Dit sluit naadloos aan bij het overheidsbeleid waarin agrarisch natuurbeheer wordt ingezet om maatschappelijke doelen rond biodiversiteit, landschap en duurzaamheid te realiseren.

Begrazing door runderen is een natuurlijk en effectief middel om biodiversiteit, structuur en bodemkwaliteit van graslanden en natuurgebieden te behouden en te versterken. Tot nu toe worden hiervoor vooral volwassen melkkoeien of robuuste rassen zoals Galloway, Schotse Hooglander en Tauros ingezet. In grote natuurgebieden, zoals Maaspark

Ooijen-Wanssum, grazen bijvoorbeeld Hereford-runderen om ecosystemen te herstellen.

Er ontstaan echter ook praktijkvoorbeelden waarbij kalveren uit de melkveehouderij in natuurgebieden worden opgefokt. Het opgroeien in een natuurlijke omgeving bevordert sociaal gedrag, beweging en natuurlijk foerageergedrag, en draagt zo aantoonbaar bij aan dierenwelzijn.

Vooraf bij vlees- en dubbeldoelrassen ligt hier groeipotentie. Door melkveebedrijven die nu al aan agrarisch natuurbeheer deelnemen nauwer te laten samenwerken met natuurbeheerorganisaties, kan de opfok van kalveren onderdeel worden van een geïntegreerd systeem. Zo ontstaat een alternatief voor de huidige, vaak intensieve, opfok van 'surpluskalveren'.

Met gerichte beleidssteun en innovaties in de bedrijfsvoering kan kalveropfok in natuurbeheer uitgroeien tot een waardevolle schakel in de verduurzaming van de Nederlandse landbouw.

Slotopmerking

De kalverhouderij in Nederland moet dringend veranderen om in de toekomst een dierwaardige sector te zijn. De huidige systemen voldoen niet aan de eisen voor dierwaardigheid, en de voorgestelde AMvB biedt onvoldoende garanties voor de noodzakelijke transitie. Het scenario "Thuis en tevreden" biedt het beste perspectief voor dierenwelzijn, en met de juiste ondersteuning kan dit model op grote schaal worden uitgerold. Het is essentieel dat beleidsmakers en ketenpartners gezamenlijk handelen om de kalverhouderij toekomstbestendig en dierwaardig te maken. In het volgende hoofdstuk worden gerichte aanbevelingen gedaan om een kalverhouderij te realiseren die op den duur voldoet aan de hoogste standaarden van dierenwelzijn.

3 Aanbevelingen

De transitie naar een volwaardig dierwaardig systeem is niet gemakkelijk en gebeurt niet van de ene op de andere dag. Maar, de literatuur laat zien wat nodig is en praktijkvoorbeelden laten zien wat kan. Op basis van de bevindingen uit dit rapport, worden de volgende aanbevelingen gedaan om tegen 2040 te komen tot een dierwaardige kalverhouderij in Nederland:

- **Versterking van de AMvB voor dierenwelzijn:**
 - De voorgestelde AMvB dient via strengere normen en concretere maatregelen in lijn te worden gebracht met de richtlijnen van EFSA, evenals de invulling van de Quicksan en de Dierinhoudelijke toets. Dit omvat onder andere de verplichting om kalveren minstens drie maanden bij de moeder te houden, verplichte weidegang voor alle runderen en ruimte-eisen in lijn met EFSA per koe en kalf die de natuurlijke gedragingen van kalveren ondersteunen.
- **Een actieplan voor de bredere implementatie van de scenario's voor het anders inrichten van de kalverketen.**

Daarin kunnen de volgende elementen worden opgenomen:

 - De scenario's 'Thuis en tevreden, RDA V' en 'Maximaal Integraal, RDA V' als leidraad.
 - Nederland produceert meer dan tien keer zoveel kalfsvlees als het zelf consumeert, maar consumeert meer rundvlees dan het produceert. Met **een verschuiving in de productie van kalfsvlees naar jong rundvlees** kan de sector beter inspelen op de binnenlandse vraag en kan de import van kalveren worden afgebouwd. Daarmee verminderen de milieudruk en dierenwelzijnsproblemen die hiermee gepaard gaan.
 - Aanvullend onderzoek is nodig naar de overheidsinstrumenten om de **kalverimport verder af te bouwen** en om de transportafstand te beperken tot maximaal 100 kilometer.
 - Het opzetten en opschalen van keteninitiatieven die aan bovenstaande punten invulling geven, vraagt om samenwerking tussen alle schakels in de keten, van melkveehouders tot retailers, slachterijen en keurmerken. Met het **instellen van een sectorregiegroep** geïnitieerd door de overheid kan hier op gestructureerde wijze invulling aan worden gegeven.
 - Voor boeren en ketenpartners zijn transitiekosten voor duurzamere productiemethoden een groot obstakel. Dit kan deels worden opgevangen via een (breder inzetbaar) **publiek-privaat transitiefonds**, waarbij de overheid, ketenpartners en banken gezamenlijk een rol spelen.
 - Het keurmerk Demeter heeft een aanvullende module genaamd 'Kalfjes bij de koe' die specifieke normen stelt voor bedrijven die deze praktijk willen toepassen. Ook

andere **keurmerken** zoals biologisch, On the Way to Planet Proof, Beter Voor of Beter Leven dienen normen te gaan stellen en een **meerprijs** te bieden voor melk van melkveehouders die het kalf bij de koe houden.

- De overheid kan de invoering van een **echte vlees- en zuivelprijs** stimuleren, waarbij kosten voor milieu, gezondheid en dierenwelzijn zijn verankerd.
- **Stimulering van innovatie** in stalsystemen en diervriendelijke technologieën is noodzakelijk, zoals vrijloopstallen en systemen die langdurig moeder-kalfcontact bevorderen (bijvoorbeeld flexibele afscheidingssystemen). Idealiter wordt dit ondersteund door een volledig programma dat zowel fundamenteel als toegepast onderzoek (bijvoorbeeld via NWO en de Topsectoren) omvat, naast praktijkgerichte experimenten en de implementatie daarvan. Voor de uitvoering hiervan kunnen regelingen zoals de [EIP](#) worden ingezet, zodat veehouders en ketenpartijen gezamenlijk vernieuwende oplossingen kunnen ontwikkelen en toepassen.
- Inmiddels zijn er meerdere veehouders die verdere stappen zetten op dierwaardigheid. Voor een bredere implementatie van deze praktijken, is het nodig om '**best practices**' te bundelen en te delen. Er zijn meerdere goede voorbeelden van netwerken van demobedrijven, die bedoeld zijn om de rest van de sector te inspireren. Voorbeelden hiervan zijn Netwerk Praktijkbedrijven, Groeien naar morgen, Praktijkpilot Koe en Eiwit, en Koeien en Kansen. De overheid kan hierin de regie nemen.
- Door de **integratie van kalveropfok met natuurbeheer** te stimuleren, ontstaan er koppelkansen voor het welzijn van de dieren en het beheer van ecosystemen. De overheid is daarbij nodig voor eenduidig beleid voor de habitattypen. Aangezien elke pachter nu eigen regels bepaalt, ontstaan er regionale verschillen, soms zelfs op bedrijfsniveau wanneer een veehouders te maken hebben met meerdere pachters.
- **Innovatieregelingen**, zoals de [EIP-regeling](#), kunnen benut worden door (groepen van) veehouders om met deze aanpak te experimenteren. Omdat de regeling in verschillende regio's wordt opengesteld, biedt dit kansen om ervaring op te doen in uiteenlopende typen

- natuurgebieden, zoals de natte veenweidegebieden en de drogere natuurgebieden in het zuidoosten van het land.
- Om de verwachte krimp van de veehouderij in Nederland te benutten voor de transitie van de kalversector, is het van belang dat de overheid **vrijgekomen landbouwgrond reserveert voor de extensivering** van de veehouderij, met focus op kalverhouderij. Aanvullende stoppersregelingen zijn nodig om kalverhouders die nog niet willen transformeren te ondersteunen in hun stop- of omschakelproces.
 - **Consumentenvoorlichting en transparantie** over de herkomst van rundvlees en melk kan de vraag naar dierwaardige producten doen toenemen en daarmee bijdragen aan het succes van dierwaardige initiatieven.

Wat vooral nodig is, is een fundamentele verschuiving in onze omgang met dieren: van gebruik naar relatie, van beperkingen naar het bieden van mogelijkheden, en van plannen naar concrete acties. Alleen op deze manier kunnen we toewerken naar een rundveehouderij die niet alleen productief is, maar ook moreel verantwoord en duurzaam – voor dier, boer en samenleving. Dat vraagt om ondersteuning vanuit de overheid, via investeringen, aanpassingen in wet- en regelgeving, kennisdeling en ondersteuning.

9 Referenties

- Berkhout, P., Van Der Meulen, H., & Ramaekers, P. (2024). *Staat van landbouw, visserij, voedsel en natuur*. Wageningen Economic Research.
<https://doi.org/10.18174/677360>
- Bokhorst, J. G. (2008). *Mest, compost en bodemvruchtbaarheid 8 jaar proefveld Mest als kans*. Louis Bolk Instituut. <https://edepot.wur.nl/115986>
- Bouissou, M. F., Boissy, A., Neindre, P., & Veissier, I. (2001). The social behaviour of cattle. *Social Behaviour in Farm Animals*, 113-145.
<https://doi.org/10.1079/9780851993973.0113>
- CBS, C. B. voor de. (2024, november 28). *Melkveestapel iets gekrompen in 2024* [Webpagina]. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/48/melkveestapel-iets-gekrompen-in-2024>
- de Boer, I., Bos, B., Fleur, H., Kemp, B., Bolhuis, L., Rodenburg, B., Ruis, M., Stassen, E., & Stegeman, A. (2023). *Bijlage G: 'Dierinhoudelijke toets' en 'keurmerkentoets'*. 28.
- Dhaka, P., Singh, A., Bhardwaj, K., Sharma, S., & Kumar, P. (2023). *Importance of horns in dairy cattle*. 10, 266-269.
- Dijs-Duijndam, E. G., Daniëlle. (2024, oktober 18). *Minder kalveren beschikbaar, structurele aanpassingen in de Nederlandse kalversector*. Rabobank.
<https://www.rabobank.nl/kennis/d011444964-minder-kalveren-beschikbaar-structurele-aanpassingen-in-de-nederlandse-kalversector>
- EFSA: *Better housing needed for dairy cows, ducks, geese, and quail to improve welfare* | EFSA. (2023a, mei 16). <https://www.efsa.europa.eu/en/news/efsa-better-housing-needed-dairy-cows-ducks-geese-and-quail-improve-welfare>
- EFSA, P. on A. H. and A. W. (AHAW). (2023b, mei 16). *Welfare of dairy cows* | EFSA. <https://www.efsa.europa.eu/en/efsajournal/pub/7993>
- EFSA, P. on A. H. and A. W. (AHAW), Nielsen, S. S., Alvarez, J., Bicot, D. J., Calistri, P., Canali, E., Drewe, J. A., Garin-Bastuji, B., Gonzales Rojas, J. L., Gortazar Schmidt, C., Herskin, M., Michel, V., Miranda Chueca, M. A., Padalino, B., Pasquali, P., Roberts, H. C., Spooler, H., Stahl, K., Velarde, A., ... Winckler, C. (2023). Welfare of calves. *EFSA Journal*, 21(3), e07896.
<https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7896>
- Ferwerda-van Zonneveld, R., Bos, B., Plomp, M., van der Gaag, M., Antonis, A., & Teenstra, E. (2017). *Kalversterfte kan minder als zorgvraag kalf centraal staat: Pleidooi voor een hernieuwde blik op kalveropfok*. Wageningen University & Research.
- Frankena, K., Somers, J. G. C. J., Schouten, W. G. P., van Stek, J. V., Metz, J. H. M., Stassen, E. N., & Graat, E. A. M. (2009). The effect of digital lesions and floor type on locomotion score in Dutch dairy cows. *Special Section: Schwabe Symposium 2007*, 88(2), 150-157.
<https://doi.org/10.1016/j.prevetmed.2008.08.004>

- Fregonesi, J. A., Veira, D. M., Keyserlingk, M. A. G. von, & Weary, D. M. (2007). Effects of Bedding Quality on Lying Behavior of Dairy Cows. *Journal of Dairy Science*, 90(12), 5468-5472. <https://doi.org/10.3168/jds.2007-0494>
- Galama, P. J. (2011). *Perspectief vrijloopstallen melkvee* (No. 9789461730688). Wageningen UR Livestock Research. <https://edepot.wur.nl/353418>
- Greef, K. de. (2021). *Update ongerief-analyses 2018-2020: Vleeskuikens, vleeskalveren, varkens en melkvee*. Wageningen Livestock Research. <https://edepot.wur.nl/542468>
- Huisvesting en weidegang*. (z.d.). Skal Biocontrole. Geraadpleegd 25 juni 2025, van <https://www.skal.nl/certificeren/veehouderij/rundvee-en-paarden/huisvestingseisen-en-weidegang>
- Knierim, U., Irrgang, N., & Roth, B. A. (2015). To be or not to be horned—Consequences in cattle. *SI: Alternatives for Dehorning in Cattle*, 179, 29-37. <https://doi.org/10.1016/j.livsci.2015.05.014>
- Mallioris, P., Kritsi, E., Theeuwes, P., Wagenaar, J. A., Stegeman, A., & Mughini-Gras, L. (2024). Risk factors for antimicrobial usage and diseases in Dutch veal calf farms: A cross-sectional study. *The Veterinary Journal*, 308, 106263. <https://doi.org/10.1016/j.tvjl.2024.106263>
- Miller-Cushon, E. K., & DeVries, T. J. (2015). Invited review: Development and expression of dairy calf feeding behaviour. *Canadian Journal of Animal Science*, 95(3), 341-350. <https://doi.org/10.4141/cjas-2014-163>
- Pardon, B. (2012). Morbidity, mortality and drug use in white veal calves with emphasis on respiratory disease. *Morbidity, Mortality and Drug Use in White Veal Calves with Emphasis on Respiratory Disease*, 322.
- Pijlman, J., Monteny, G.-J., & de Wit, J. (2018). *Strooiselstalsystemen: Ammoniak en andere emissies, dierwelzijn en mestkwaliteit* (Nos. 2018-027 IbD; p. 57). Louis Bolk Instituut.
- Popescu, S., Borda, Cristin, Diugan, Eva A., Niculae, Mihaela, Stefan, Razvan, & Sandru, C. D. (2014). The Effect of the Housing System on the Welfare Quality of Dairy Cows. *Italian Journal of Animal Science*, 13(1), 2940. <https://doi.org/10.4081/ijas.2014.2940>
- PV, L. R.-H., van Reenen, K., & Stro, S. (2001). *Ruwvoerverstrekking kan bijdragen aan welzijn witvleeskalveren*.
- Raad voor Dierenaangelegenheden. (2021). *Zienswijze "Dierwaardige veehouderij"* (No. RDA.2021.076; p. 48).
- Rodenburg, T. B., Giersberg, M., & Goerlich, V. (2022). *Quickscan informatieset Convenant Dierwaardige Veehouderij*. 58.
- Rutherford, K. M. D., Langford, F. M., Jack, M. C., Sherwood, L., Lawrence, A. B., & Haskell, M. J. (2009). Lameness prevalence and risk factors in organic and non-organic dairy herds in the United Kingdom. *The Veterinary Journal*, 180(1), 95-105. <https://doi.org/10.1016/j.tvjl.2008.03.015>
- RVO. (2019). *Slachten, wegen en classificeren van runderen*. Publicatienummer: 123889.

- SBK. (2021, maart 9). *Wat voor kalf ben ik 2021*. SBK.
<https://www.kalversector.nl/resources/uploads/2023/01/Wat-voor-kalf-ben-ik-2021.pdf>
- Smid, A. M. C., Weary, D. M., & von Keyserlingk, M. A. G. (2020). Effect of outdoor open pack space allowance on the behavior of freestall-housed dairy cows. *Journal of Dairy Science*, 103(4), 3422-3430.
<https://doi.org/10.3168/jds.2019-17066>
- van Zyl, C. L., Bokkers, E. A. M., Kemp, B., Agenäs, S., & van Kneegsel, A. T. M. (2025). Growth and metabolism of calves in a dairy cow-calf contact system with gradual weaning and separation. *Journal of Dairy Science*.
<https://doi.org/10.3168/jds.2025-26619>
- von Keyserlingk, M. A. G., & Weary, D. M. (2007). Maternal behavior in cattle. *Reproductive Behavior in Farm and Laboratory Animals*, 52(1), 106-113.
<https://doi.org/10.1016/j.yhbeh.2007.03.015>
- Wageningen UR, L. R. (2013). Vrijloopstallen.nl. *Wat is een vrijloopstal?*
<https://www.vrijloopstallen.nl/vrijloopstallen/wat-is-een-vrijloopstal/>
- Wickramasinghe, H. K. J. P., Kramer, A. J., & Appuhamy, J. A. D. R. N. (2019). Drinking water intake of newborn dairy calves and its effects on feed intake, growth performance, health status, and nutrient digestibility. *Journal of Dairy Science*, 102(1), 377-387. <https://doi.org/10.3168/jds.2018-15579>
- Wiersma, F. (2025). Nr. 372 BRIEF VAN DE MINISTER VAN LANDBOUW, VISSERIJ, VOEDSEL- ZEKERHEID EN NATUUR. *Herziening van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, BRIEF VAN DE MINISTER VAN LANDBOUW, VISSERIJ, VOEDSELZEKERHEID EN NATUUR*(Nr. 372).

Bijlagen: Testimonials melkveehouders

- Durk Oosterhof, Obio
- Kim Beekhof, Boerderij Beekhof
- Gerjo Koskamp & Jara van Rooij, Boerderij Ruimzicht
- John Arink, Ekoboerderij Arink
- Poppe Braam, Did it Organics

Obio

Durk Oosterhof

“In plaats van te roepen dat het anders moet, ben ik het anders gaan doen.”

“In plaats van te roepen dat het anders moet, ben ik het anders gaan doen.” Vertelt Durk Oosterhof. Hij besloot in 1989 boer te worden, niet uit nostalgie, maar uit overtuiging. Wat begon als het overnemen van het ouderlijk bedrijf groeide uit tot een biologisch-dynamisch bedrijf waar koe en kalf samenleven, waar biodiversiteit zichtbaar bloeit, en waar landbouw weer in verbinding staat met leven.

In 2004 begon Durk met iets wat in de melkveehouderij nog steeds uitzonderlijk is: het kalf bij de koe laten. Niet uit romantiek, maar uit een diep besef van wat dieren nodig hebben om hun natuurlijke gedrag te kunnen uitvoeren. “Iemand vroeg me ooit: waarom haal je ze eigenlijk meteen weg? Toen dacht ik: ja, waarom eigenlijk?”

Durk's koeien worden niet onthoofd, de kalveren blijven maandenlang bij hun moeder, en mogen opgroeien tussen de kudde. “Dierwaardigheid betekent voor mij: de integriteit van het dier zoveel mogelijk behouden.” Dat is niet makkelijker - het is anders. Hij is als boer constant aan het leren, bijsturen, observeren. Sommige koeien zijn te beschermend naar hun kalf toe waardoor ze gevaarlijk worden voor de boer - die houdt hij niet. Kalveren moeten leren omgaan met mensen, dus worden ze van jongs af aan opgevoed, met zorg én begrenzing. “Kalf bij koe kan alleen als je gelooft dat het kan - anders wordt het niks.”, laat Durk weten.

Durk houdt het kleinschalig met ruim 40 koeien op ruim 40 hectare permanent grasland. Zijn bedrijfsvoering is extensief, circulair en afgestemd op de bodem en het landschap. Hij voert geen maïs, teelt geen krachtvoer, en gebruikt géén kunstmest of chemie.

Durk verkoopt melk aan huis via een melktap en vlees van eigen runderen. De winkel is er vooral om bewustzijn te creëren. "Het is meer PR dan winst. Maar je ziet dat mensen smaak en kwaliteit waarderen." Dankzij het concept Kalverliefde krijgt hij sinds een paar jaar de meerkosten betaald voor melk uit een kalf-bij-koe systeem.

“Als mensen snappen hoe het landbouwsysteem werkt, kunnen ze andere keuzes maken.”

Wat is nodig?

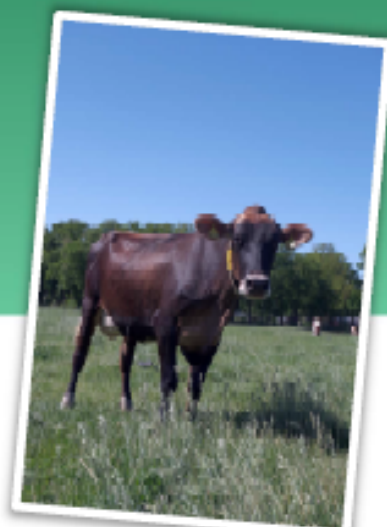

Juist boeren die boeren als Durk worden vaak niet geholpen door beleid dat vooral is ingericht om de grotere, vaak intensieve, niet-biologische bedrijven te ondersteunen. “Je ziet dat bijvoorbeeld in het pampieren van bedrijven die vastlopen in het nieuwe mestbeleid, zonder derogatie. Het huidige beleid probeert het landbouwsysteem te behouden zoals het is, terwijl we juist toe zouden moeten naar een beter, echt duurzaam landbouwsysteem zonder chemie waarin de bodem centraal staat. Dat betekent extensiveren, minder dieren per hectare, en eerlijkere waardering.”

Durk gelooft dat deze verandering mogelijk is - als 20% van de mensen erachter gaat staan. “Als mensen snappen hoe het landbouwsysteem werkt, kunnen ze andere keuzes maken. Van onderop kunnen we de omslag maken.”

Boerderij Beekhof

Kim Beekhof

“Oog voor diergezondheid, ruimte voor natuurlijk gedrag, en proberen recht te doen aan elk dier dat hier geboren wordt”

Op Boerderij Beekhof in Kring van Dorth runt Kim Beekhof (25) samen met haar moeder een melkveebedrijf met zo'n 65 koeien. De wens? Een bedrijf van overzichtelijke schaal, precies zoals het nu is. “Ik wil kunnen blijven boeren op een manier die past bij mijn normen en waarden. Dat betekent: oog voor diergezondheid, ruimte voor natuurlijk gedrag, en proberen recht te doen aan elk dier dat hier geboren wordt.”

Die visie leidde tot het aanhouden van een deel van de kalveren voor kalfsvlees. “Het begon in coronatijd met één kalf, om te kijken hoe dat zou gaan. Nu houden we er tien per jaar aan. Ze blijven elf maanden op ons bedrijf, krijgen gras en een beetje brok, en gaan pas daarna naar de slacht even verderop. Geen transport, geen tussenstations. Dat geeft me rust, en past bij wat ik belangrijk vind.”

Toch is het geen eenvoudige route. “Ik zou er graag meer aanhouden, maar daar is simpelweg de ruimte en tijd niet voor. Als ik alles alleen moest doen - kalveren verzorgen, slacht regelen, winkel bemannen- dan red ik het niet.” En dus gaan de meeste kalveren alsnog naar de reguliere kalverhouderij. “Dat zou ik liever anders zien. Een lokale houderij die afneemt van boeren in de buurt, en waarbij je weet wat er met je kalf gebeurt - dát zou ideaal zijn.”

Eerlijke communicatie is belangrijk. Zowel binnen de keten, als richting burgers. “Veel mensen weten niet wat kalfsvlees nu eigenlijk is, of denken nog steeds aan kistkalveren. Maar als ik vertel dat onze kalveren bijna een jaar oud zijn en buiten hebben gelopen, dan willen ze vaak toch wel proeven. Dat is het verschil tussen de burger die iets wil en de consument die iets koopt.”

In de boerderijwinkel verkoopt Kim kalfsvlees aan mensen die precies dát willen: weten waar hun eten vandaan komt, en dat het dier een goed leven heeft gehad. “Het vlees is mager, het komt van dieren die buiten lopen. Niet iedereen wil dat. Maar voor wie dat wel belangrijk vindt, is het er. En dat maakt het voor mij de moeite waard.”

“Als ik iets aanpas, dan moet het kloppen – voor de koeien, voor de bodem en voor mezelf.”

Tegelijkertijd ziet ze uitdagingen. De grootste drempels om het bedrijf verder te verduurzamen of aan te passen zijn ruimtegebrek, trage vergunningverlening en een gebrek aan financiële zekerheid. “Een melkrobot of een aparte stal voor droge koeien zou veel verbeteren qua werkplezier en diercomfort, maar zulke investeringen zijn lastig rond te rekenen zonder duidelijk toekomstperspectief.”

Wat is nodig?

Wat volgens Kim hard nodig is, is een overheid die duidelijkheid biedt: “Zeg waar we naartoe gaan de komende 30 jaar. Willen we kleinschalige, natuurinclusieve bedrijven zoals het onze? Zorg dan dat beleid, regelgeving en financiering daarbij passen.”

Desondanks blijft Kim positief en ambitieus. Ze wil geen groter bedrijf, maar een beter bedrijf: efficiënter, diervriendelijker en meer in balans met haar eigen waarden. “Ik ben graag boer, en ik wil dat ook blijven. Als ik iets aanpas, dan moet het kloppen - voor de koeien, voor de bodem en voor mezelf.”

Boerderij Ruimzicht

Gerjo Koskamp & Jara van Rooij

“Als je dieren houdt, doe je dat met volledige toewijding en verantwoordelijkheid.”

Op boerderij Ruimzicht draait alles om samenhang - tussen dier, mens, bodem en natuur. Sinds 2002 werkt Gerjo biodynamisch op de boerderij van zijn ouders, samen met zijn bedrijfspartner Jara, die in 2017 op het erf kwam en zich sindsdien vol overgave aan het bedrijf heeft verbonden. Beiden hebben een uitgesproken visie: als je dieren houdt, doe je dat met volledige toewijding en verantwoordelijkheid. Geen halve keuzes, geen compromissen op dierwaardigheid.

De 23 melkkoeien en bijbehorend jongvee lopen zoveel mogelijk buiten, leven in familiegroepen en kalveren blijven de eerste drie maanden bij hun moeder. Stieren worden niet gecastreerd, koeien niet onthoort, antibiotica wordt niet gebruikt. Het vraagt veel aandacht, vertrouwen en ervaring - maar het werkt. “Je ziet het aan de dieren, en je voelt het als je hier op het erf bent,” zegt Jara. “De koeien spiegelen je, ze geven direct terug wat je erin stopt.”

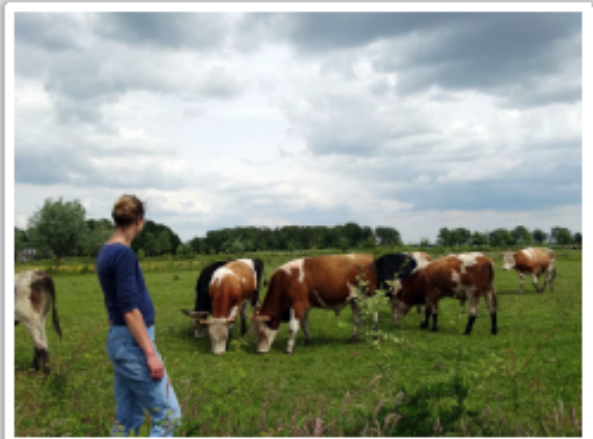
De melk wordt volledig op het erf verwerkt tot kaas, yoghurt en andere zuivelproducten, die samen met het vlees van eigen runderen en varkens via de boerderijwinkel en lokale afzet hun weg vinden naar de consument. De eigen kaasmakerij werd gebouwd in 2021. Varkens, kippen, schapen, een paard en ezel maken het gemengde bedrijf compleet. Varkens leven van reststromen uit biologische winkels en de tuinderij, schapen leveren wol voor viltproducten.

Wat boerderij Ruimzicht bijzonder maakt, is niet alleen de manier van houden, maar ook de overtuiging dat het bedrijf méér moet zijn dan een productie-eenheid. “Het financiële plaatje klopt niet als je puur naar melk of vlees kijkt,” vertelt Jara. “Maar wij produceren ook een visie, een systeem, een ervaring.” Daarom organiseren ze workshops, rondleidingen, open dagen en zelfs pizza-avonden. Zo betrekken ze de samenleving bij een landbouwsysteem dat draait om respect en verbinding.

“Als je vol overtuiging kiest voor een natuurlijke, eerlijke omgang met dieren, dan zie je wat er mogelijk is.”

Toch zijn de uitdagingen groot. Financieel is het soms een puzzel, en uitbreiding moet zorgvuldig gebeuren. Hun ambitie ligt niet in meer dieren, maar in verdieping: een glamping op het erf, betere ontvangst van groepen, en groei van hun eigen winkel om het verhaal sterker over te brengen. De afhankelijkheid van korte ketens en eigen verwerking maakt het bedrijf weerbaar, maar vraagt ook veel van hun inzet en flexibiliteit.

Wat Gerjo en Jara laten zien, is dat dierwaardigheid, biodiversiteit en economische realiteit wél kunnen samengaan - mits de juiste keuzes worden gemaakt en het verhaal zichtbaar wordt gemaakt. “Je moet dit écht willen,” zegt Jara. “Als je twijfelt, wordt het niks. Maar als je vol overtuiging kiest voor een natuurlijke, eerlijke omgang met dieren, dan zie je wat er mogelijk is.”

Ekoboerderij Arink

John Arink

“Laat een dier gewoon dier zijn. Dan krijg je vanzelf een systeem dat klopt.”

Op het erf van John Arink voelt de boerderij als een levend organisme. Hier wordt geboerd met aandacht voor de lange termijn, voor bodem, biodiversiteit én bovenal: voor het dier. Wat begon als een gangbare melkveehouderij, is inmiddels een biodynamisch gemengd bedrijf waar elk kalf mag leven, en waar dierwaardigheid geen ideaal op papier is, maar dagelijkse praktijk.

“Als je met natuurlijke processen leert werken, heb je veel minder gedoe. Onze Friese koeien blijven gezonder, ouder en rustiger. Het zijn geen productiemachines, maar volwaardige wezens.”

Op Boerderij Arink blijven alle kalveren - ook de stiertjes - minstens 2,5 jaar op het bedrijf. Een deel groeit uit tot melkkoe, de rest leeft als os in de natuurgebieden rondom. Vaak lopen ze maandenlang in de wei, samen met pleegmoeders die het zogen overnemen.

“We willen dat elk dier hier echt geleefd heeft – niet alleen maar geboren wordt om snel te verdwijnen.”

Die keuze komt met uitdagingen. De bedrijfsvoering is intensief, en was economisch niet altijd een makkelijke route. “We draaien dit met twee gezinnen en een paar parttimers. Dat is knap, maar het vraagt veel: een slager die met pensioen gaat zonder opvolger, regelgeving die vooral grote bedrijven bevoordeelt. Toch lukt het, want dit klopt voor ons.”

Wat John het meest raakt, is de ethiek achter het systeem. “Ik heb zelf ooit gedacht: dat lichte vaarskalfje is niks waard, het kost alleen maar geld. En dan snap je ineens dat het hele systeem erop gebouwd is dat dit normaal is. Maar dat is het niet.”

Wat is nodig?

Volgens John begint het met politieke moed. “Als overheid moet je durven zeggen: dit is de richting die we op willen. Beloon boeren die investeren in gezondheid, biodiversiteit en eerlijke dierhouderij. Laat biologische producten niet duurder lijken dan gangbaar voedsel dat feitelijk méér kost - voor milieu, dier en mens.”

Ook vraagt hij aandacht voor het certificeringssysteem: “Een biologische boer moet zelf betalen voor zijn certificering. Dat is toch krom als de overheid meer biologisch eten wil? Begin maar met biologisch eten verplichten bij overheidskantines, ziekenhuizen: geef het goede voorbeeld.”

Boerderij Arink laat zien dat het anders kan. Zonder kunstmest of chemie, zelfvoorzienend in veevoer, met lokaal verkochte producten en een sterke band met de consument. Maar het is ook duidelijk: zonder structurele ondersteuning blijft deze vorm van boeren een uitzondering. En dat zou het niet moeten zijn. “Wij boeren in dienst van de natuur. Maar voor structurele verandering moet de politiek ook in dienst staan van een andere landbouw.”

Dit It Organics

Poppe Braam

“Als de euro belangrijker is dan het dier, dan is dierwaardigheid niet mogelijk.”

Poppe Braam laat zien dat het anders kan. Dat een kalf niet per se een ‘restproduct’ hoeft te zijn van de melkveehouderij, maar een levend wezen met eigen waarde. Met Did it Organics bouwt hij aan een nieuw systeem waarin kalveren opgroeien met ruimte, stro, frisse lucht en individuele aandacht. Dieren staan in kleine groepen op stro in een potstal krijgen de tijd om te groeien, mogen naar buiten om te grazen en worden niet onthoofd of gecastreerd. “Een hoorn is belangrijk, het is zijn cv - daar reguleert hij zijn temperatuur mee.”

Het begon met de opvang van Jersey-stiertjes, het ‘meest ingewikkelde’ kalf om te houden, vanwege het lage gewicht en dus de kilo’s vlees. “Je moet beginnen bij het moeilijkste probleem, dan leer je het meest.” Inmiddels worden ook andere rassen opgenomen, waaronder BD-stieren van bedrijven die melk leveren aan kalverliefde.

“De kunst van boeren is dat het nooit boven het individu gaat.”

Maar ondanks de idealen is de realiteit weerbarstig. Nederland produceert jaarlijks 1 miljoen vleeskalveren en we importeren er 800.000, en we eten ze nauwelijks zelf. Import van vleeskalveren blijft doorgaan, net als de export van kalfsvlees. “We blijven met de shit zitten,” zegt hij scherp. “Het levert geen werk op, het is slecht voor het dier én voor het klimaat.” Veel kalverhouders zijn volgens hem gevangen in een systeem waarin ze zelf nauwelijks ruimte hebben om hun dieren goed te verzorgen.

De verandering die Did it Organics inzet is concreet: kalveren blijven langer leven, tot zo'n 24 maanden, deels op hun geboorteplek, deels bij Poppe en vervolgens in natuurgebieden. Het rundvlees (geen kalfsvlees) komt onder eigen merknaam Allebei naar biologische winkels als Odin en Ekoplaza. Er is afzet, er is smaak, en er is draagvlak - maar er is ook een grens. "We staan pas aan het begin. Voor de grote supermarkten heb je een fors marketingbudget en harde leveringsgaranties nodig. Biologische winkels kiezen hier bewust voor - uit overtuiging, en omdat ze volledig biologisch zijn. Dit is de eerste stap."

Wat is nodig?

"Grenzen dicht voor kalverimport. Minder dieren per boer, meer ruimte per dier. En een overheid die visie durft te tonen. We hebben mensen nodig die helpen vertellen dat het anders kan - influencers, vakmensen, journalisten, politiek. Wij laten zien dat het werkt - nu moeten we het opschalen."

Did it Organics is geboren uit overtuiging, niet uit winstbejag. Het is economisch rendabel te maken, als de consument meedoet en de overheid ruimte biedt. De uitdaging zit niet alleen in de stal, maar in het systeem. "We moeten af van het idee dat dierwaardigheid iets is dat je alleen verkoopt in mooie verpakkingen. Het moet kloppen, van grond tot bord."

Schuttelaar
& Partners